

Lode Pletinckx

WOORDENBOEK VAN HET ASSES

Bijdrage tot de studie van het West-Brabants dialect

**Koninklijke Heemkring ASCANIA
2003**

Auteur:
Lode Pletinckx - Asse

Uitgave van:
Koninklijke Heemkring Ascania - Asse

Ascania Bibliotheek nr. 73

Stofwikkel:
Pentekening van Jan Heuinckx

Lay-out:
Jan De Bondt

Wettelijk depot nr. D/2003/0382/3

Auteursrechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder schriftelijke toelating van de auteur. Elke reproductie door middel van fotokopie, fotografie, microfilm, magneetband, plaat of enige andere manier staat gelijk met namaak en is wettelijk strafbaar.

Ten geleide

In hun standaardwerk “Correct Taalgebruik” stellen de bekende taaladviseurs W. Penninckx en P. Buyse dat “correct taalgebruik meestal een kwestie is van kennis en beheersing van onze eigen taal, in al haar vormen en nuances”. Er is maar één Nederlandse taal, ons gemeenschappelijk cultuurbezit in Noord en Zuid, maar daar is vanzelfsprekend ruimte voor varianten en nuances, met andere woorden er is eenheid in de verscheidenheid. Dat kan ook niet anders aangezien onze taal een levend organisme is, met en door mensen gesproken. Ze weerspiegelt het hele sociale en culturele leven en is bijgevolg onderhevig aan maatschappelijke en culturele tendenzen en evoluties van de tijd waarin ze leeft. En dat maakt haar ook uniek.

Lode Pletinckx beklemtoont met de uitgave van het Woordenboek van het Asses deze uniciteit, meer bepaald die van het West-Brabantse dialect. Woorden, uitdrukkingen, zinspreuken en spreekwoorden krijgen nadere toelichting en op tal van vragen met betrekking tot onze streektaal of tot de verschillen tussen ons dialect en de algemene taal, geeft hij een afdoend antwoord.

Met deze turf bezorgt Lode Pletinckx ons een eigen dialectwoordenboek en hebben wij aanspraak op een bevoorrechte plaats in de rij van taal- en dialectstudies. Een voorrecht dat slechts een paar gemeenten in Vlaanderen genieten.

Hierbij wens ik dan ook uitdrukkelijk mijn bewondering uit te spreken voor dit ware monnikenwerk dat terecht een plaats verdient op de boekenplank van ieder Assenaar.

Michel Vanhaleweyck
Burgemeester

Dankbaar opgedragen aan de Assenaren dank zij wie de goede boodschap kon worden volbracht: “Vergadert de overgebleven brokstukken opdat er niets verloren ga!” (Joh. 6:12)

Woord vooraf

Wij hadden dit Woordenboek van het Asses niet tot een goed eind kunnen brengen zonder de medewerking van vele informanten, zegslieden en respondenten die wij hierbij graag onze erkentelijkheid betuigen¹.

Onze oprechte dank gaat ook uit naar de academici op wie wij nooit tevergeefs een beroep hebben mogen doen: in de eerste plaats naar Prof. Dr. Johan Taeldeman, de eminente filoloog en dialectoloog aan de Universiteit Gent, die ons altijd gastvrij heeft ontvangen in zijn seminarie op de Blandijnberg en ons daarbij graag alle faciliteiten heeft verleend, en die ons bovendien met een inleidend woord heeft willen vereren; naar lexicograaf Dr. Jan Heyvaert (Instituut voor Nederlandse Lexicologie, Leiden) die zo bereidwillig was het woordenboek kritisch door te nemen, en naar de redactieleden van het Woordenboek van de Brabantse Dialecten, Lic. Rob. Belemans en Lic. Miet Ooms van de K.U. Leuven.

Tot slot danken we graag onze Assese Burgemeester, Michel Van Haeleweyck, voor zijn ten geleide, onze vrienden van de Koninklijke Heemkring Ascania in wier bibliotheek het Woordenboek van het Asses een plaats kon krijgen, de Gemeente Asses en de Provincie Vlaams-Brabant die het werk als historisch project erkende en subsidieerde.

De auteur

¹ De vaste medewerkers worden nominatim vermeld in “Met dank aan...” blz. 817

**Met de steun van
PROVINCIE
VLAAMS - BRABANT**

De schatkamer van het Asses dialect

Onze vele kleurrijke dialecten gaan er in twee opzichten bijzonder snel op achteruit: ze worden door steeds minder mensen in steeds minder omstandigheden gebruikt (=functieverlies) en ze vlakken zienderogen uit onder invloed van en in de richting van de cultuurtaal (=verlies van kenmerken). Dit spectaculaire dialectverlies is op de eerste plaats toe te schrijven aan een aantal objectieve, maar helaas onomkeerbare maatschappelijke factoren. De enorm toegenomen mobiliteit van de mensen, de schaalvergroting van contacten en communicatie en een steeds hogere scholingsgraad staan als het ware haaks op de kleinschaligheid van onze dialecten. In minstens even sterke mate worden onze lokale tongvallen echter ook ondermijnd door een fatale subjectieve factor: de sociale onderwaardering van het dialect. Men zal het niet gauw met zoveel woorden zeggen, maar dialectgebruik staat niet meer “netjes”: het wordt steeds automatisch geassocieerd met een lage sociale status en met een onverzorgde opvoeding. Vlamingen nemen eigenlijk een erg tweeslachtige of gespleten houding aan tegenover hun meest eigen taalvariëteiten: enerzijds blijkt uit enquêtes dat zij het jammer zouden vinden dat onze dialecten verdwijnen, maar anderzijds willen/durven ze de volkstaal niet meer doorgeven aan hun (klein)kinderen, met als gevolg de zich steeds duidelijker aftekenende dictatuur van een alles samen veel armere tussentaal.

De eerstgenoemde, objectieve oorzaken van dialectachteruitgang zijn internationaal en helaas onvermijdelijk en onomkeerbaar. De onterechte degradatie van onze dialecten tot schaamtaltjes hebben we echter louter aan onszelf te “danken”. Aan die taaltjes ontbreekt immers niets waardoor ze niet perfect zouden kunnen functioneren als het informele huiselijke communicatiemiddel. In hun bouw en samenstelling missen ze niets wat een cultuurtaal wel zou hebben. Bovendien bieden ze door hun spontane, onbeschoolmeesterde groei een veel dieper inzicht in wat er zoal aan ingrediënten in natuurlijke talen voorkomt. Dat en hun veel hogere pedigree (die in Vlaanderen ongeveer vijftien eeuwen teruggaat) maakt dialecten sedert enige tijd populairder bij taalonderzoekers dan bij (de meeste) taalgebruikers. Ook het excuus “dat een dialectopvoeding een goede beheersing van de cultuurtaal in de weg zou staan”, snijdt geen hout. De beste AN-gebruikers in Vlaanderen zijn meestal in het dialect opgevoed. De auteur van dit mooie dialectmonument staat daar model voor.

Waarom deze lange aanloop in de inleiding tot dit boek? In eerste instantie wou ik hiermee alsnog pleiten voor een gezondere en positieve houding tegenover onze dialecten; op de tweede plaats geeft het me de kans om op de enorme rijkdom en de waarde van onze lokale “taaltjes” te wijzen. Ten slotte -en hiermee is de brug gelegd naar het Asses dialectwoordenboek- geeft het aanleiding tot een warm pleidooi voor de optekening/inventarisering van dit stuk volkscultuurbezit bij uitstek. Onze dialecten zijn rijk maar broos: elke dialectgebruiker die sterft, neemt fataal een stuk talig erfgoed mee in z'n graf, en aangezien talig erfgoed in tegenstelling tot gebouwen en voorwerpen ontastbaar en ontoonbaar is, kan het voor het nageslacht enkel bewaard worden onder de vorm van geluidsopnames en inventariserende/beschrijvende werken als dit van Lode Pletinckx.

Vanuit zijn vorming als germanist heeft Lode Pletinckx met dit onvolprezen woordenboek van het Asses dialect zijn verantwoordelijkheid tegenover de Assese gemeenschap opgenomen. Hij heeft de Assenaren een talig cultuurmonument van de hoogste orde nagelaten. In dit prachtig werk is de eeuwenoude talige erfschat van Asse in vol ornaat en op een bijzonder deskundige wijze bijeengebracht. Het is een levenswerk waarvoor wij hem respect en dank verschuldigd zijn.

In de eerste plaats is dit een *lees*boek van en voor de mensen van de fusiegemeente Asse. Bij hen die zelf nog dialect spreken zal het tot menige *aha*-reactie leiden bij het herontdekken van

een verouderd woord of gezegde; voor hen die niet actief het Asses beheersen, zal het een fascinerende ontdekkingsstocht door zoveel wonder taalgoed in gang zetten. Een boek voor vele avonden en voor heel veel mensen binnen en buiten Asse. Tot de gebruikers zullen beslist ook heel wat professionele taalonderzoekers behoren, want het boek is zo deskundig opgevat en geschreven dat het ook een keurig antwoord geeft op alle mogelijke onderzoeksvragen m.b.t. de klank- en vormleer en de woordenschat van het Asses dialect. Dit woordenboek is overigens meer dan een woordenboek: het beschrijft ook heel nauwkeurig de klank- en vormkenmerken van het dialect in kwestie.

Ten slotte – maar niet onbelangrijk– nog dit: ook de inrichting van het woordenboek is heel doordacht, in die zin dat het in twee richtingen bevroegbaar is; je kunt enerzijds vertrekken van het Asses dialectwoord en er de betekenis(sen) en andere kenmerken van nalezen, anderzijds kun je uitgaan van de lijst A.N.-woorden achteraan (p. 716-816) en nagaan welke Assese dialectwoorden aan een A.N.-woord (voor hetzelfde begrip) beantwoorden. Dat laatste is vooral nuttig voor hen die zelf geen Asses kennen maar willen weten wat het (de) Assese equivalent(en) is (zijn) van een A.N.-woord (bv. vlinder →Asses *peepel*, ‘vergiet’ →Asses *stramien/verzêp/zâig*).

Het Pajottenland heeft lang moeten wachten op een standaardwerk over (een van) z’n dialecten (al haast ik me om te zeggen dat het Gooiks dialectwoordenboek van Frans Peetermans uit 1995 zeker niet onverdienstelijk is), maar nu *is* het er en dat stemt ons gelukkig en dankbaar. Proficiat, Lode, met deze schatkamer van het Asses dialect.

Johan Taeldeman
Hoogleraar Nederlands
Universiteit Gent

Inleiding

1. Het dialectwoordenboek

Voorgeschiedenis van het Woordenboek

Het Woordenboek van het Asses heeft een vrij lange voorgeschiedenis. Toen we in 1958 aan de Gentse universiteit germaanse filologie studeerden en er ingewijd raakten in de taalkunde, kreeg de microob van de dialectologie ons te pakken; van toen af werden Assese woorden en wendingen opgetekend in stapels schriftjes en notitieboekjes, een bezigheid die heel ons gezin in de ban hield: vader, een onderwijzer, die vele contacten onderhield met rasechte Assenaren en een open oor had voor het plaatselijk dialect, moeder, stammend uit een landbouwersgezin van op de Morette (een kleine gemeenschap tussen Koudertaveerne en Asbeek) die ons vertrouwd maakte met het materiaal uit die oude taalkring, en mijn broers Frans en Miel. Dat rijke materiaal kon in de periode 1976-1982 worden geordend, gecorrigeerd en aangevuld dank zij een project Dialectologie dat we in het kader van het zgn. Bijzonder Tijdelijk Kader (BTK) konden opzetten en waarbij we jonge germanisten (de Assenaren Miche de Meulenaer, Rein Van Keer en Els Heyvaert, en de “allochtonen” Karel Van Herreweghe en Gilbert Torisaen) konden betrekken. Hun werk resulteerde in een heuse inventaris die we, na afloop van het project dat helaas niet meer kon worden verlengd, sedertdien voortdurend hebben kunnen uitbreiden. Daartoe diende zich in 1983 een nieuwe en (zo bleek later) unieke gelegenheid aan: op de plaatselijke lokale radio “24” waren Willy De Groote en Patrick De Coster gestart met “Dialectfoon”, naar een idee gerijpt in de Kobbegemse familie Van der Steen, een nieuw zondags praat- en spelprogramma rond de Assese volkstaal waarin de Assenaren werden bevraagd over Assese woorden en wendingen. Van oktober 1983 kregen we samen met René De Rop, die jarenlang (tot juni 99) onze ideale “tegenspeler” zou worden, en met zijn waardige opvolger, Julien Van den Broeck (tot 2001) de kans om het dialectprogramma van onze initiatiefnemers over te nemen en verder te zetten tot 1986 en, bij Radio Viva, vanaf 1991 onafgebroken tot op de dag van vandaag.

Dank zij Dialectfoon, het inmiddels populair geworden radioprogramma (een unicum in Vlaanderen), konden we rekenen op de enthousiaste medewerking van zeer vele Assenaren die -life- via hun telefoon volop konden uitweiden over opgegeven woorden, wendingen, zeispreuken en spreekwoorden. Niet zelden resulteerden deze geanimeerde gesprekken, die alle op band werden opgenomen door onze Dialectfoon-archivaris, François Van de Velde, in een massa interessant materiaal dat we achteraf catalogeerden en transcribeerden. De neerslag van al deze radiopraatjes werd gepubliceerd in 's lands oudste weekblad, de Asschenaar (1830-2000) in de graaggelezen rubriek “Op z'n Asses” (waarmee Gilbert Torisaen in 1982-83 was gestart en die we nadien, van 1983 tot 2000, konden verderzetten). Door de goede zorgen van drukker Odilo Van Geertruyen konden de rubriekjes worden overgedrukt in elf bundeltjes “Op z'n Asses” die we terecht als “de bouwstoffen van het woordenboek van het Asses” bestempelden.

Van 1997 tot 1999 kreeg Dialectfoon ook een vast rubriekje in het nieuwe Assese maandblad “Goeiedag Asses” waarin, aan de hand van foto's (bereidwillig ter beschikking gesteld door onze medewerker fotograaf Maurits Heuninckx), de lezers werden bevraagd over de gefotografeerde voorwerpen. Dat leuke fotorubriekje heeft niet alleen ons radioprogramma rijkelijk gestoffeerd maar leverde ook zeer bruikbaar dialectmateriaal op.

De woordenschat

Het lag in onze bedoeling met dit woordenboek de dialectwoordenschat van Asses te beschrijven zoals we die persoonlijk en later, via ons radioprogramma Dialectfoon (zie supra), hebben kunnen noteren. Het onderwerp van dit dialectwoordenboek was

oorspronkelijk in de eerste plaats de woordenschat van de deelgemeente Assese, maar het is duidelijk dat dit woordenboek gaandeweg het lexicon van de fusiegemeente Assese (met de gemeenten Mollem, Kobbegem, Relegem, Bekkerzeel en Zellik) is geworden. Als een woord alleen in een deelgemeente voorkomt wordt de naam van die deelgemeente vermeld onmiddellijk vóór de verklaring van het dialectwoord in de standaardtaal.

Naast de algemene woordenschat die iedere dialectspreker kent en gebruikt is ook vakwoordenschat opgenomen; onze aandacht ging vooral naar de landbouwwoordenschat vermits onze gemeente lange tijd landelijk is gebleven, maar ook naar de hoppedeel die voor Assese toch geruime tijd een typische activiteit is geweest. Sporadisch is de woordenschat m.b.t. oudere beroepen (brouwer, smid) of volksspelen (duivensport, vogelschieten) opgenomen; behoort een woord tot de passieve taalschat maar wordt het nog wel begrepen dan wordt het als verouderd (vero.) gelabeld.

Wat de presentatie van de macrostructuur betreft, is geopteerd voor een alfabetische ordening van de Assese dialectwoordenschat. Nu we beschikken over een referentiespelling van het Brabants oordelen we dat er maar weinig praktische bezwaren meer zijn tegen dialectische trefwoorden die in een dialectspelling zijn weergegeven (zie infra, hs. 7, Spelling).

Met betrekking tot de structuur van de (alfabetisch) geordende verzameling dialectwoorden is de klemtoon komen te liggen op woorden en betekenissen die met de standaardtaal contrasteren, al is dat standpunt niet dwangmatig volgehouden. Om een aantal redenen zijn ook woorden opgenomen die lexicaal met de standaardtaal overeenstemmen; dat is het geval met (standaardtalige) woorden die in dialectische uitdrukkingen voorkomen, met dialectische hoofdtijden (dreigen, dreeg, gedregen tegenover dreigde, gedreigd) of met het dialectische woordgeslacht (de uitstel tegenover het uitstel).

Naast het eigen materiaal konden we ook putten uit het (ongepubliceerd) materiaal van Dr. Laurens Leeman (gelabeld als LL), de bekende Assese huisarts die met een geïnteresseerd oor voor de volkstaal merkwaardige uitdrukkingen en zegswijzen van zijn patiënten bijhield en nog steeds bijhoudt, van Frans Goossens (gelabeld als FG), nog een zeldzaam speurder naar alles wat des volks is, die het Asses vocabularium graag hanteerde in zijn volkscundige publicaties, van Elvire De Vits (gelabeld als EDV), een geboren en getogen Assese, die als hobby zorgvuldig Assese woorden, wendingen en uitdrukkingen noteert, van Liset Van Der Steen (gelabeld als LVDS) die al jaren haar oor te luisteren legt in de deelgemeente Kobbegem (Kob.), en van Pierre Fontaine (gelabeld als PF) die in 1981 als kandidaat-Prins Karnaval zijn “groene boekje” uitgaf, een brochure waarin hij plaats ruimde voor zijn “Diksjonèrken van ons zoeë geliefd Asses” en op zijn webstek users.skynet.be/het_grote_stort ook Assese woorden verklaart. Voor de voorbeeldzinnen is vaak geput uit het nagelaten werk van vader, Karel Pletinckx (gelabeld als KP), en de literaire stukjes van broer Miel Pletinckx (gelabeld als MP).

Doelpubliek

Het woordenboek is in de eerste plaats geschreven voor wie het Asses niet meer zo goed kent: de jongeren die veelal niet meer vertrouwd zijn met een groot aantal traditionele woorden, en de inwijkelingen die nog heelwat dialectwoorden horen maar er de betekenis niet van kennen. Het betekent geenszins dat het woordenboek alleen voor dit doelpubliek zou zijn geschreven; de Assenaar die het dialect nog kent en dagelijks gebruikt zal misschien minder behoefte hebben aan dit dialectwoordenboek. Toch zal hij het waarderen dat met dit woordenboek de woordenschat van de Assenaar voor de toekomstige generaties definitief is vastgelegd. Hij zal er bovendien in kunnen opzoeken met welk standaardtalig equivalent een Asses woord overeenstemt. Het woordenboek is immers zodanig ingericht dat zowel de autochtone Assenaar als de allochtoon er zijn voordeel mee kan doen. Vermits in dit woordenboek de dialectwoorden als trefwoorden zijn opgenomen kan de dialectkenner een antwoord krijgen

op zijn vraag welke betekenissen een bepaald dialectwoord heeft; anderzijds kan de niet-Assenaar uit de index van Nederlandse trefwoorden aflezen hoe een bepaald woord in het Asses wordt gezegd.

Het trefwoord

De trefwoorden (in Assese spelling) zijn gepresenteerd in de neutrale vorm d.w.z. de zelfstandige naamwoorden staan in het enkelvoud, de werkwoorden in de noemvorm en de bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden in de onverbogen vorm.

Het lemma begint met het trefwoord in vet; in meerlettergrepige woorden wordt de klinker van de beklemtoonde lettergreep onderstreept. Gelijkluidende trefwoorden (homoniemen) met verschillende grammaticale kenmerken (bv. zelfstandige naamwoord of bijvoeglijk naamwoord) worden apart behandeld en genummerd:

groëët (1) bn.: groot. *Ne groëët'n toot* een grote bek. (spr.) *Heeden groëëte Jan, mèrgen doeë Jan* heden groot, morgen dood. (uitdr.) *'t É's zoe zot a(l)s't groëët é's* het is zo gek als wat. *Ne groëët'n* (m.), *een groëëte* (v.), *een groëët* (o.), *groëëte* (mv.). *'t É's ne groëëte veu(r) zènn âverdoem* hij is groot voor zijn leeftijd. [FFP 15].

groëët (2) zn. o.: groot. (uitdr.) *Da's een groëët!* dat is een voordeel, dat helpt wat! (uitdr.) *'t É's een groëët dat zèn vaader nog lêift!* (uitdr.) *Da's al een groëët!* dat helpt veel.

Dat houdt in dat etymologisch verschillende woorden worden samengenomen. Vgl.

hèttekop zn. m.; mv.-koppen; dim. –peken: 1. stijfkop. (volksweerk.) *Sint-Antoonius, 'n hèttekop van de winter.* 2. (vero.) pils van de brouwerij De Keersmaeker (Kobbegem). [hardkop; in bet. 1 harde + kop; in bet. 2 naar “hert” (Brouwerij “Den Hert”) + kob (eerste lettergreep van Kobbegem)].

Woorden die meestal in de diminutievorm voorkomen worden ook in die vorm opgenomen. Vgl.

koiltn zn. o.; mv. koiltes: (dim.) kooltje. *Daa(r) zitn nog koiltes in de kùst!* gezegd wanneer kooltjes werden meegebakken in het brood. (gez.) *Een koilte vie(r)* een kooltje vuur, gezegd van vinnig, lichtgeraakt persoon. *Koiltes raapen* het rapen van onvolledig verbrande restjes van kolen die gebruikt werden voor de stoomtrein (of -tram) om ze (in tijd van schaarste) thuis nog eens te verbranden [FFP 8].
z. kool.

Na het titelwoord staat de woordsoort (zn., bn., bw., ww., enz.) en bij elk substantief het genus (m., vr. o.), de meervoudsvorm en het verkleinwoord (dim.); bij de werkwoorden (onderverdeeld in regelmatige, de zwakke ww., en onregelmatige, de sterke ww. die in het Asses vaak naast zwakke ook sterke preteritavormen hebben) worden ook de vormen van de o.v.t. en het v.d. opgegeven.

Na de dubbele punt volgt de vertaling van het dialectwoord in de standaardtaal; heeft een woord verschillende betekenissen dan worden die na elkaar opgesomd en genummerd. De betekenis van het lemma wordt gevolgd door voorbeeldzinnen in cursief met toelichtingen of vertaling in romeinletter. In die voorbeeldzinnen wordt af en toe -voor een goed begrip en een vlotte lezing- de klinker in het woord dat de klemtoon heeft onderstreept. Het lemma wordt afgesloten met [tussen vierkante haken] het vernederlandste woord of een variant daarvan zoals het door het Woordenboek der Nederlandsche Taal (het WNT) is opgegeven; is het kopwoord een vervorming van bv. een Frans woord dan wordt dat Franse woord vermeld gevolgd door (Fr.) en zijn vertaling in de standaardtaal. Hier wordt ook etymologische uitleg verschaft en wordt verwezen naar bepaalde fonetische of fonologische processen (FFP, z. 2) die in het Asses opereren.

Deze processen die tot gevolg hebben dat fonemen op verschillende wijzen worden gerealiseerd of weggelaten worden genummerd.

2. Overzicht van de fonetische en fonologische processen (FFP)

FFP 1 Assimilatie

Onder assimilatie verstaan we het geheel of gedeeltelijk gelijkmaken van twee opeenvolgende (en van elkaar verschillende) medeklinkers; de taalgebruiker maakt het zich bij het spreken vaak zo makkelijk dat hij twee verschillende klanken assimileert nl. op elkaar doet lijken.

1.1 Soorten assimilatie

1.1.1 De assimilatie van plaats

We onderscheiden twee soorten assimilatie: de assimilatie van plaats waardoor twee klanken die in articulatieplaats van elkaar verschillen zo gelijk worden gemaakt dat ze dezelfde articulatieplaats krijgen.

Ter illustratie: “in Kobbegem” wordt uitgesproken als [in̥ kɔpəy u̥ m]: de alveolaire n past zich wat de articulatieplaats aan de velaire k aan en wordt dus gevelariseerd [ɲ]; “in Bollebeek” klinkt als [im bɔləbeek] hetgeen illustreert dat de alveolaire n zich qua articulatieplaats aanpast aan de bilabiale b en dus wordt gelabialiseerd [m]. Als de twee op elkaar volgende medeklinkers dezelfde articulatieplaats hebben is er natuurlijk geen enkele reden tot aanpassing: vgl. “in Zellik” [in zælək], in Dilbeek [in dilbe:k], in Ternat [in tərnat], in Relegem [in r̥.ɪləy u̥ m].

Assimilatie van plaats kan zich ook binnen morfemen voordoen: vgl. envelope [amvələp], fanfare [fɑmfərə], inkt [in̥k], onpaar [u̥mpæ:r].

1.1.2 De assimilatie van stem

Naast de assimilatie van plaats is er ook de assimilatie van stem waardoor twee klanken die van elkaar verschillen doordat de ene stemloos (de stembanden trillen niet) en de andere stemhebbend (de stembanden trillen) is in die zin aan elkaar gelijk worden gemaakt dat de stemloze klank stemhebbend of de stemloze stemhebbend wordt.

De assimilatie kan zich in twee richtingen voordoen: als een klank zich aanpast aan een erop volgende klank spreken we van regressieve assimilatie; past hij zich aan een eraan voorafgaande klank dan spreken we van progressieve assimilatie. Vgl. “in Krokegem” [in̥ kro:kəgu̥ m] waarin de [n] zich aanpast aan de volgende [k] (= regressieve assimilatie); “fritvet” [fryt̥fɛt̥], hartzeer [ɛtsi:ər] waarin de stemhebbende [v] en [z] zich aanpassen aan de eraan voorafgaande stemloze [t] en ook stemloos, nl. [f] en [s], worden (=progressieve assimilatie).

1.2 Gevallen van assimilatie.

1.2.1 Regressieve stemassimilatie doet zich in een aantal gevallen voor; we onderzoeken de belangrijkste ervan.

Als een stemhebbende plosief (b, d) voorafgegaan wordt door een stemloze fricatief (f, s, sj, ch) dan wordt die stemloze fricatief stemhebbend (v, z, zj, g).

Vgl. as-beek > “azbeek”; pof-boek > “poeyboek”; kruiss-borre > “kraizjberre”; kas-boek > “kazboek”; kletss-dop > “klaidzdop”; ‘k weet niet of da’k... > “...oy d’ak”; ik leeff daarmee > “ik lêy daamee”.

Op het eind van een woord wordt een stemhebbende plosief (b, d) of fricatief (v, z, zj, g) stemloos (p, t; f, s, sj, ch); deze verstemlozing wordt ook verscherping genoemd (zie FFP 22).

Vgl. dag > “dach”; duiv ¹> “daaif”; hoed > “hoet”; kwab > “kwap”; muiz > “maaisj”; viez > “vies”.

Deze regel geldt ook voor samenstellingen en afleidingen.

Vgl. bloed-pens > “bloetpainsj”; huiz-ken > hosjken”; kaaz-kop > “kêiskop”; tand-pijn > “tantpâin”; vijz-ken > “vasjken”.

Als een stemhebbende plosief (b, d) voorafgegaan wordt door een stemhebbende fricatief (v, z, zj, g) dan wordt die stemhebbende fricatief stemloos (f, s, sj, ch).

Vgl. ik lag daar > “ ‘k lach daa” ; ik mag dat > “ik mach darre”.

Als een stemloze fricatief (f, s, sj, ch) voorafgegaan is door een stemhebbende fricatief (v, z, zj, g) dan wordt die stemhebbende fricatief stemloos (f, s, sj, ch).

Vgl. een viez stuk > “e vies stuk”; vraag-staart > “vraachstjêt”; lijv-sta-bij > “lâif-staa-bâ”; ik lees flink > “ik lees flink”.

Als een stemloze plosief (p, t, k) voorafgegaan wordt door een stemhebbende fricatief (v, z, zj, g) dan wordt die stemhebbende fricatief stemloos (f, s, sj, ch).

Vgl. lig + plank > “lichplank”; vijv + tien > “vèftien”; weez + kind > “wieëskint”.

Als de stemhebbende fricatief (b) voorafgegaan wordt door een stemloze ploffer (p, t) dan wordt die stemloze ploffer stemhebbend.

Vgl. kop + bal > “kobbal” ; kant + bed > “kandbêrre”; put + berg > “pudbêrg”; stront + beest > “strondbieëst”; uit + branden > “aaidbrann”; op + bollen > “obboln”.

In de anlautende kn- wordt de velaire k tot de alveolaire tegenhanger –t (regressief) geassimileerd (dentalisering) onder invloed van de alveolaire n: knie > *tnien*, knop > *tnop*, knoesel > *tnoêsel*.

De medeklinkercluster -rd- voorafgegaan door een vocaal of tweeklank en gevolgd door een sjwa wordt (regressief) geassimileerd tot -dd->d (r-deletie): aardig > *aadeg*.

De medeklinkercluster -rs- voorafgegaan door een vocaal en gevolgd door een sjwa wordt (regressief) geassimileerd tot -ss- > s (r-deletie): persen > *pèsn*.

1.2.2 Progressieve stemassimilatie doet zich o.m. voor in volgende gevallen:

Als een stemhebbende fricatief (v, z, zj, g) voorafgegaan is door een stemloze ploffer (p, t, k) of een stemloze fricatief (f, s, sj, ch) dan wordt de stemhebbende fricatief stemloos.

Vgl. af + vallen > “affaln”; raap + zaad > “raapsaat”; frit + vet > “frutfait”; dik + zak > “diksak”; af + gang > “afchank”; ijs + gang > “âisjchank”; ik mag veel > “ik mach feul”; uitjouwen (aajt + zjôn) > “aajtsjôn”; ik was ziek > “ ‘k was siek”.

De medeklinkercluster -dl- wordt (progressief) geassimileerd tot -dd- (l-deletie): leed + lijk (lelijk; vgl. Mnl. leetlijk) > “lieëddek”, waarna de intervocalische –dd- > -rr- > r. (*lieërek*).

De medeklinkercluster -nd- voorafgegaan door een vocaal en gevolgd door een sjwa wordt (progressief) geassimileerd tot -nn- > n (d-deletie): branden > *brann*; handen > *hann*; manden > *mann*; ronde > *ronne*.

De medeklinkercluster -rn- voorafgegaan door een vocaal en gevolgd door een sjwa wordt (progressief) geassimileerd tot -rr- > r (n-deletie): bornevat > *bérrevat*; kerneken (pitje) > *kèrreken*.

¹ In deze en volgende voorbeelden wordt uitgegaan van het (oudere) onderliggende foneem: Vgl. duif < duve (Mnl.), duiv.

De medeklinkercluster -rd- voorafgegaan door een vocaal of tweeklank en gevolgd door een sjwa wordt (progressief) geassimileerd tot -rr->r (d-deletie): terden > *tèrn*; worden > *wèrn*; moorden (mv.; inf.) > *moeërn*; woorden (mv.) > *woorn*.

De medeklinkercluster -ld- voorafgegaan door een vocaal en gevolgd door een sjwa wordt (progressief) geassimileerd tot -ll- (d-deletie): beeldeen > *beeleken*, *billeken*; kuilder > *koiller*; maelder > *moiller*; naald(e) > *noille*; wilde > *wille*.

De medeklinkercluster [n] + [y] voorafgegaan door en vocaal en gevolgd door een sjwa wordt (progressief) geassimileerd tot [ŋ] in de verbogen vorm; in de onverbogen vorm treedt geen assimilatie op ring > *rink*; gang > *gank*.

Ook de mouillering en de palatalisatie (verschuiving van de articulatie in de richting van het palatum of harde verhemelte) worden beschouwd als een vorm van assimilatie. (zie infra FFP 8 en FFP 10)

1.3. Nog een paar gevallen van assimilatie.

1.3.1. Na proclise (aanhechting van een onbeklemtoond lidwoord de > d aan het volgend betoond woord beginnend met een stemloze fricatief (s) doet de regressieve assimilatie haar werk: d'stal > *t' stal*; d'school > *t' school*; d'straat > *t' straat*. (zie FFP 11).

1.3.2. Het wegvallen van een klank (deletie) wordt beschouwd als een extreem geval van assimilatie.

Vgl.:

dl > dd (z. FFP 2) > rr > r : leedlijk > *lieërek*;

kw > k: kwartier > *kotier*, kwaadpèrt > *kwôpèt*, kwartje > *koitn*, dikwijls > *dikkes*;

mb > m : Lombeek > *Loemek*, Wambeek > *Wammek*;

pw > p : Opwijk > *Opâik*, slaapwel > *sloppel*.

g > 0 (g-deletie)

De g valt ook weg in daags > *daas*, zondaags > *zondaas*.

In onderstaande vormen hebben we niet te maken met assimilatie van een clitisch (het vnw. dat volgt op de vervoegde vorm) ge aan de persoonsvorm -t, maar van het clitisch persoonlijk voornaamwoord e : vgl. eet ge *éte*; hadt ge *haidde*; komt ge *komde*; kunt ge *koeinde*; moest ge *moeste*; roept ge *roepte*; wilt ge *wilde*; weet ge *wétte*; woudt ge *waidde*; zoudt ge *zaidde*.

l > 0 (l-deletie)

In samenstellingen met “al”, dat als versterkend partikel wordt toegevoegd aan bijwoorden en sommige voegwoorden, wordt de l gedeleerd wanneer het volgende lid met een alveolair begint; de l wordt niet gedeleerd als er een klinker op volgt: aldaar *adaa*; aldikwijls *adikkes*; aldrie *adrâ*; alnarens *anaares*; alreis *arès*; als *as*; altijd *êtêd*; altwee atwieë; alvoor *aveu*; alzo *azoeë*. Maar : aleens *alinsj*; aler *alieër*; alhier *alhie*; alom *aloem*.

De l-deletie komt ook voor vóór niet-alveolair bv. albij *abâ*, algauw *agâ*, alginder *aginner*, algoed *agoêd*, al ware't *awaat*; ook in malkanderen, *makannern*, zulk een *zék een*.

n > 0 (n-deletie)

De medeklinkercluster -rn- voorafgegaan door een vocaal en gevolgd door een sjwa wordt (progressief) geassimileerd tot -rr- > r (n-deletie): bornevat *bérrevat*; kerneken (pitje) *kèrreken*.

In samengestelde werkwoorden met de bijwoorden aan (*aan*), beneden (*benéjjen*), buiten (*baaitn*), binnen (*binn*), en boven (*booven*), wordt de n gedeleerd vóór een medeklinker behalve vóór een d en een t, vóór een b (waar ze eigenlijk door de assimilatie van plaats > m wordt) en vóór een n (waar ze gedegemineerd, nl. enkel gespeld wordt): aanzitten *aazitn*; aansteken *aasteeken*; aanladen *aalôn*; aanraden *aarôn*; maar, aantrekken *aantrèkken*; aandraaien *aandrôn*; aannaaien (*aannôn* waarin nn > n *aanôn*).

Dezelfde regel geldt voor het voorzetsel van: van Zellik (*va Zèllek*), van Relegem (*va Rêilegoem*), van Luik (*va Laaik*), van Wemmel (*va Wèmmel*), van Krokegem (*va Krokegoem*); maar, van Dilbeek (*van Dilbeek*), van Ternat (*van Ternat*).

Ook in het partikel dan (*dèn*) valt in dezelfde context de -n weg: dat gaan we dan zien (*dat gommen dè zien*); we zien dan wel (*we zien dè wél*); maar, wat kan ik dan doen? (*wat kannek dèn doên?*).

Het onbepaald lidwoord een wordt vóór subst. o. enk. als *e* [ə] gerealiseerd; vóór -d, vóór t en vóór een klinker komt de eind-n voor: een paard (*e pjêd*), een man (*e man*), een kot (*e kot*); maar een teken (*en* [ə n] *tieëken*), een dak (*en dak*), een hol (*en* (h)ol). Vóór subst. vr. wordt het onbepaald lidwoord altijd als *en* gerealiseerd behalve vóór een k waar de n door tot ng [ŋ] wordt geassimileerd: een doos (*en doeës*), een bus (*en bus*); maar een [əŋ] kat. Vóór subst. m. enk. komt de eind-n altijd voor vóór een klinker, een -t en een -d; vóór een -b wordt de n tot m geassimileerd: een ezel (*nen eezel*), een trein (*nen trâin*), een door (sul) (*nen doo*), een dik kind (*nem bookus*).

Ook in de eerste en derde pers. enk. praesens van kunnen wordt de n gedeleerd vóór een medeklinker met uitzondering van een klinker, een d en een t: ze kan goed schrijven (*ze ka goê schraaiven*); hij kan rekenen (*hè ka rêikern*); ze kan luisteren (*ze ka lùstern*); die kan zeveren (*dâ ka zieëvern*); maar dat kan tellen (*da kan téln*).

De n-deletie doet zich ook voor in de eerste pers. enk. praes. van moeten (*ik moen*) gevolgd door een medeklinker behalve vòòr d en t: ik moet luisteren (*ik moe lùstern*); ik moet weten dat... (*ik moe weetn dat...*); maar, ik moet drinken (ik moen drinken), ik moet trekken (incasseren) (*ik moen trèkken*), ik moet ook drinken (*ik moen oek drinken*).

Hetzelfde verschijnsel doet zich voor in de eerste pers. enk. en mv. praes. en in de derde pers. mv. praes. van “zijn” (*ik bèn*), en van werkwoorden op lange klinker + n (gaan, staan): ik ben ziek (*ik bè ziek*), ik ben zat (*ik bè zat*), we zijn zot (*we zè zot*), ze zijn naar bed (*ze zè slaapen*), ik ga wachten (*ik go wachtn*), we gaan slapen (*we go slaapen*), ze gaan spelen (*ze go speeln*), ik sta vroeg op (*ik sto vruug op*); maar, ik ben op (ik bèn op), ik ben thuis (*ik bèn thaaisj*), ik ben dul (dol, suf) (*ik bèn dul*), ik ga eten (*ik gon eetn*), ik ga sluiten (*ik gon toêdoên*), ik ga verder (*ik gon deu*).

In het suffix -ken + s wordt de n gedeleerd: braafkens *braafkes*; mannekens *mannekes*; lichtekens *lichtekes*; zachtekens *zachtekes*. (z.o. FFP 25.3.6)

In de infinitief + s wordt de n gedeleerd: wachtens *wachtes*; etens *eetes*; grijpens *grêpes* (z.o. FFP 25.3.6).

De n wordt ook gedeleerd in: hunlieden *heuln*; schoonmeken *schoeëmeeken*; schoonvader *schoeëvaader*; schoonzuster *schoeëzuster*; steenput *stieëput*; steenweg *stieëwég*.

FFP 2

dd > rr

De -dd- tussen twee klinkers wordt in het Asses als -rr- gerealiseerd op voorwaarde evenwel dat de aan de d voorafgaande klinker kort of verkort is: bedde > *bérre*; kudde > *kurre*; klodde > *klorre*; padde > *parre*; plodde > *plorre*; vodde > *vorre*; schudden > *schurn*; wedden > *wùrn*; midden > *murn*; dadde > *darre*; didde > *dirre*; wadde > *warre*.

Ook bij de inversie-vormen (omgekeerde woordorde zoals in de vragende vorm) in werkwoordsvormen, nl. in het praesens en het preteritum, met enclitisch pronomen “e” (*de*) treedt -rr- < -dd op: doet ge > *doedde* > *doere*, ga je > gaatde > *goidde* > *goirre*; hebde > *hédde* (assimilatie) > *hérre*; hadt ge > *haidde* > *hairre*, moet ge > *moede* > *moere*, waart ge > *woidde* > *woirre*, (ben je), zijtde > zijdde > *zèrre*.

Uit deze inversie-vormen blijkt dat ook al is de dubbele d het resultaat is van een assimilatie (gelijkmaking van oorspronkelijk ongelijke klanken), dan nog kan de intervocalische dd tot r worden omgezet (vgl. *woirre* < waadde < waarde).

Het fonologisch proces waarbij een obstruent (bv. d) overgaat in een sonorant (bv. r) wordt ook verzwakking genoemd.

Omgekeerd wordt intervocalische -rr- gerealiseerd als “-dd-” in vervarrenen (=verstieren) > *vervèddern*; burrelen > *bùddeln*.

FFP 3

Diftongering

Onder diftongering (diftongisatie) verstaan we het verschijnsel waardoor een beklemtoonde klinker in een tweeklank overgaat; eigenlijk is het een vorm van versterking waarbij een beklemtoonde klinker overgaat in een tweeklank: (Mnl.) huus (huis) > *haaisj*; (Mnl.) fijn > *fâin*.

Het diftongeringsproces kan geblokkeerd worden vóór -r: wijwater > *wâiwaater* maar wierook > *wieroeëk*.

De standaardtaal heeft alleen sluitende diftongen (ui, ij, ou); het Asses heeft naast sluitende diftongen (diftongen met i als tweede element; vgl. *baaik* (buik), *gêif* (gaaf), *âisj* (ijs), *koêi* (koe), *drôiken* (draadje) ook centerende diftongen (met sjwa als tweede element; vgl. been (*bieën*), doos (*doeës*), jeuken (*uuëken*) en openende diftongen (met -ê als tweede element; vgl. paard (*pjêd*), maart (*mijêt*), staart (*stjêt*).

Voor het overzicht van de Assese tweeklanken uit oudere éénklank zie hoofdstuk 6, Herkomst van de Assese vokalen, de tweeklanken (6.3)

FFP 4

Dissimilatie

Onder dissimilatie (het tegenovergestelde van assimilatie) verstaan we het proces waardoor twee gelijke medeklinkers ongelijk worden gemaakt.

l-l > l-r

De verbinding -el, voorafgegaan door een l uit de eerste lettergreep, wordt tot -er gedissimileerd: klepel > *klêiper*; klippel (knuppel) > *klipper*; de Clippele, bekende adellijke familie in Asse woonachtig > *Klipper*; lepel > *lêiper*; lettel (=weinig) > *létter*; limmel (=zachte afhelling) > *limmer* (vetkwab aan weerszijden van de rug); sleutel > *sleuter*; vlegel > *vlêiger*; vleugel > *vleuger*.

r-r > l-r

Een ander geval van dissimilatie waarbij de -r gevolgd door een andere -r tot -l wordt gedissimileerd doet zich voor in: karper > *kèlper*; marber > *mèlber*; purper *pulper*; raar > *râl*; rabarber > *rabalber*; schorseneren > *schorsneeln*.

n-n > r-n

In een aantal vormingen (vaak stapelmeervouden en infinitieven op -en + en) wordt n + n gedissimileerd door r + n: afberdenen (met planken afzetten) > *afbèddern*; (af)moordenen (=afbeulen) > *(af)mùddern*; hokkenen (samenhokken) > *hoekern*; koekenen > *koekern*;

leugenen (leugens) > *leugern*; ribbenen (ribben) > *rùbbern*; takkenen (takken) > *tèkkern*; viggene > *viggern*; veulenen > *vùllern*.

FFP 5

De doffe [ə] vòdr –m wordt gekleurd tot [u_ç] / oe:

De doffe –e [ə] (ook ongekleurde vocaal of sjwa genoemd) wordt in het Asses in onbeklemtoonde lettergreep als [u_ç] / oe gerealiseerd in: asem > *aasoem*, bessem > *bùssoem*, malem (melde, plantennaam) > *maaloem*, resem > *drieësoem*, spasem (kaft) > *spaasoem*, schossem (grassoort) > *schùssoem*, zeis > *zâsoem*.

Ook in toponiemen grijpt die verkleuring plaats: Kobbegem > *Koppegoem*; Krokegem > *Krookegoem*; Tenberg > *Toembèrg*; Walfergem > *Walfergoem*; Wolvertem > *Wolfertoem*.

z. o. FFP 20 (verkleuring van vocalen)

FFP 6

Metanalyse

Onder metanalyse verstaan we de verkeerde scheiding of ontleding van een woord . Daardoor kan de eind-n van en voorafgaand woord aangevoeld worden als de begin n- van een volgend woord.

Vgl.: een ast (eest) > *ne nast*; een heef (middel om het deeg te doen “heffen”, te doen rijzen; zuurdesem) > *ne nêif*; een oord (muntstukje) > *een nood*.

FFP 7

Metathesis

Onder metathesis verstaan we een proces waarbij de volgorde van de klanken wordt omgekeerd: zo worden in meerlettergrepige woorden de eind-r van de eerste lettergreep en de eind-l van de tweede lettergreep van plaats verwisseld. Dat blijkt uit : armvol > *èlver*; dorpel > *dùlper*; gorgel > *gùlger*; gorgelen > *gùlgern*; kervel > *kèlver*; orgel > *ùlger*; zurkel > *sulker*.

Een omkering van hetzelfde type doet zich voor in “wereld” waarin de r-l > l-r, waarna in het Asses de “r” werd uitgestoten en het hiaat werd opgevuld door “n”: *wêilnd* (*de nuuë wêilnd*, uithangbord van een bekende Assese dansgelegenheid).

Analoge wisseling treedt op in *pêilekollee* (parelsnoer): perel > *pêiler* > *pêilen*, waarin het morfeem -en (voor een medeklinker) als -e wordt gerealiseerd; ook in *sjâln*, *sjâleken*: charel > *sjâler* > *sjâlen*, (dim.) *sjâleken*. “Kerel” en “perel” ondergingen in het Asses vocaalverkorting en mouillering en kregen betekeniswijziging: *ne kailn* en *ne pailn* evolueerden resp. in de ongunstige zin van “sul, dwaas”, of in de gunstiger betekenis van “al te goed iemand”.

Metathesis kan eveneens optreden in onbeklemtoonde lettergreep: crayon (Fr.) > kerjong ; precies > *pesies* (< *persies*).

Uit een aantal woorden blijkt anderzijds dat de -r die eerst achter de klinker stond in een latere fase ervoor is komen te staan: *kréjaal* (koorknaap) < Mnl. corael, mlat. choralis; *schramâpoeëtn* (=poten die zwaaiende beweging maken) < scharmaaipoten; *schramoeille* (verbrande kooltjes) < “scharren” en “moelie” (oorsponkelijk “uitschraapsel van de trog”, in latere betekenis “gedeeltelijk verbrande kolen”); *schramoeitsjn* (misbaar) < escarmouche (Fr.), schermuts.

Metathesis is ook opgetreden in de standaardtaal; dat blijkt uit een hele reeks woorden waarin de -r die in een oudere taalperiode voor de klinker stond in een latere fase erachter is komen te staan. Vergelijk volgende Nederlandse woorden met hun Duitse equivalenten (het Duits heeft de oudere vormen best bewaard): berd (plank), *bèd* > < Brett; borst, *bùst* >> Brust; dorsen, *dùsn* > < dreschen; korst, *kùst* > < Kruste; vers, *vès* > < frisch; vors, *vùs* > < Frosch; worstelen, *wùsteln* > < (Mnl.) wrastelen.

FFP 8

8.1 Mouillering

Onder mouillering wordt een wijze van articuleren van (meestal) alveolaire medeklinkers (consonanten die worden gevormd door de tongpunt tegen de tandkassen, de alveoli, te brengen) verstaan waarbij die niet meer tegen de tandholten worden gearticuleerd maar op de plaats waar de [i] en de [j] worden gevormd, nl. het harde verhemelte of palatum. Het verschijnsel (dat eigenlijk een vorm van assimilatie is) wordt dus gekenmerkt door een verschuiving van de articulatieplaats in de richting van het harde verhemelte. Typerend voor de mouillering is dat een breed vlak van de tong (en niet de punt van de tong) naar voren wordt gedrukt, zodat de wijze van articuleren niet stevig maar slap (vgl. Fr. mou) gebeurt.

8.2 Aard van de mouillering

Het fenomeen is in Brabant typisch voor de Denderstreek met Aalst als kerngebied. In Aalst klinkt “kind” als “kindj”, waarbij wij ons die “dj” moeten voorstellen als de “niesklank” tsj; in West-Brabant horen we gelijkaardige realisaties (bv. Gooik “gédj” voor “geld”, in Sint-Kwintens-Lennik “wéndj” voor “wind”). Toch is de mouillering niet overal even krachtig: in Asse-ter-Heide is de niesklank in “gédj” (geld) nog duidelijk waarneembaar maar in het aangrenzende Asse, waar de mouillering meestal veel lichter is, is die zelfs verdwenen. Intense mouillering houdt in dat de karakteristieke articulatie zich uitbreidt tot meer medeklinkers, terwijl bij lichtere mouillering deze speciale articulatie zich beperkt tot één consonant: “bult” klinkt in Asse-ter-Heide als “boeiltj” (de l en de t zijn intens, nl. met niesklank, gemouilleerd; in de spelling weergegeven door een j te plaatsen achter de l) maar in Asse als “boeilt” (alleen de l is lichtjes, nl. zonder niesklank, gemouilleerd; in de spelling weergegeven door een i voorafgegaan door een korte of verkorte klank). Waaruit moet worden besloten dat de graad van mouillering afneemt, en zelfs verdwijnt, naarmate we ons van het Aalsterse kerngebied verwijderen.

8.3 Wanneer treedt mouillering op?

In het Asses treedt mouillering op in bepaalde combinaties van alveolaire medeklinkers (nl. t, d, s, z, l, en n) na een korte of lange eenklank. De meest voorkomende combinaties zijn (zowel in de zgn. ongelede als gelede woorden):

-n + t/d : punt (*poeint*), maand (*moind*), einde (*ainne*, *inne*), eend(e) (*ainne*), klein(d)er (*klainer*), fijn(d)er (*fainer*), plunderen (*ploeinnern*), mandeken (*mainneken*), hondeken (*hoinneken*), ik woonde (ik woeindn);

-n + s : mens (*minsj*), pens (*painsj*), Spaans (*Spoinsj*); kuns(t) (buiteling) (*koeinsj*), treins (mv) (*trainsj*), zoons (*zoinsj*), schuins (*schoinsj*), groensel (*groeinsjel*);

-n + st : swenst (*swainsjt*), woonst (*woeinsjt*), kleinst (*klainsjt*);

-l + d : vuil(d)er (*voiller*), maalter (*moiller*), kuilder (*koiller*);

-l + n : kerel (met betekeniswijziging in pejoratieve zin, sul) (*kailn*), perel (met betekeniswijziging in melioratieve zin, goedig iemand) (*pailn*);

-l + t : bult (*boeilt*), het verkoelt (’t *verkoelt*);

-l + s : pols (*poeilsj*), Waals (Woilsj);

-l + st : Aalst (*Oilsjt*), vuilst (*voilsjt*);

-t + s : koets (*koeitsj*), muts (*moeitsj*), drets (draitsj), klutsen (*kloeitjn*), groots (*groeitsj*);

-t + t : het spijt (+ t) mij (’t *spait mâ*); grootte (*groeitte/ groeidde*);

-d + t : hij snijdt (*hè snaidt*), ge zoudt (*ge zaidt*);

-d + s : van Gods wegen (*va Goeidsjwêigen*).

Verder treedt mouillering in het Asses ook op:

-in de st-cluster: buist (*bosjt*), vuist (*vosjt*), puist (*posjt*); desteren (var. dijsteren < pladijsteren) (*dasjtern*); pijsteren, peisteren (*pasjtern*), kleisteren (*klasjtern*), geinsteren (*kasjtern*);

-in Franse leenwoorden met slechts één palataal (type achtervoegsel -age, -oge): occasie (*okkozje*), courage (*korozje*), horloge (*horlozje*), spinazie (*spinozje*);

-in een groot aantal woorden op -s vòòr oude [y] (Mnl. u): buis (*baaisj*), huis (*haaisj*), kruis (*kraaisj*), luis (*laaisj*), muis (*maaisj*), pluis (*plaaaisj*), Pruis (*Praaisj*), sluis (*slaaisj*), struis (*straaisj*), ruis (*raaisj / laaisj*);

-in een aantal woorden op -s vòòr oude [i] (Mnl. i): bijs (*bâisj*), grijs (*grâisj*), ijs (*âisj*), prijs (*prâisj*), vijs (*vâisj*), wijs (*wâisj*);

-in het woord *vet* (*vait*) waarin de t teruggaat op een oude -tt.

8. 4 De mouillering en haar begeleidende processen.

In het Asses gaat de mouillering vaak gepaard met verkorting van de voorafgaande klank (vgl. schuin - schuins: *schaain*, *schoinsj*; malen – maalder: *maaln*, *moiller*; snijden – hij snijdt: *snân*, *hè snaidt*; koel – koeler: *koêl*, *koeiller*; fijn - fijner: *fâin*, *fainner*).

Naast vocaalverkorting treedt bij de mouillering ook verkleuring van de vocaal op; de mouillering wijzigt inderdaad de kwaliteit van de klank van de voorafgaande klinker die van palatale naar mediale of velaire richting evolueert (men spreekt in dit verband van depalatalisering, ook wel medialisering of velarisering genoemd):

-de palatale u wordt oe: het standaardtalige punt en muts klinken als *poeint* en *moeitsj*;

-de -palatale aai wordt oi: fluit *flaait*, fluitje *floitn*;

-de palatale e wordt (mediale) a: metsen - *maitsjn*.

Verder zal de mouillering vaak sluiting van de vocaal tot gevolg hebben: mens - *minsj*; beeld - dim. beeldekén *billeken*; vuil – vuist: *vaail*, *voilsjt*.

In het Asses bewerkt de mouillering de invoeging (epenthese) van een i-klank vòòr de gemouilleerde consonant: hij huilt - *hè hoilt*; maand - *moind*.

In een aantal gevallen komt mouillering bij het begin van een woord voor: top (*sjop*), sut (sulig vrouwtje) (*sjut*), zabbere(n) *zjabbern*, soude (soda) *sjoêter*.

Verder treedt mouillering in de anlaut in het Asses ook op in *djoempeln*, dompelen, *djoempelêi*, dompelaar; *kjoemern*, janken, *kjèffer*, keffer.

De mouillering in de anlaut heeft vaak expressieve waarde.

In de kindertaal (of bij het spreken tot kinderen) komt ook emphatische mouillering voor: vgl. hoort *hoeitj*, (pa)tatjes *taitjes*; heet *hisj*; beest *bisj*.

8. 5 Mouillering van de velaire consonant.

In het Asses opereert alleen de mouillering van alveolaire consonanten (t, d, s, z, l, r, n) maar Kobbegem, Mollem, Relegem en Zellik hebben mouillering van de velaire consonant (k): vgl. diminutieven kat – Asses *kaitjn*, Mollems *kaikken*; kot – kotje (Asses *koitn*, Mollems *koikken*).

FFP 9

Demouillering

Onder demouillering verstaan we het verschijnsel waardoor de kenmerken eigen aan de mouillering (zie supra FFP 8) ongedaan worden gemaakt.

Demouillering treedt op in: *sinzjip* (jube) < *zjinzjip*, *suzzemien* (jasmijn) < *zjuzjemien*, *sùzze* (serge, deken) < *sjùzze*, *zust* (juist) < *zjust*.

FFP 10

Palatalisatie

10.0. Onder palatalisatie verstaan we het meer vooraan in de mond (nl. het palatale, nl. in de richting van het palatum, het harde verhemelte) realiseren van klinkers die tussen het harde en zachte verhemelte in (de zgn. mediale klinkers) of achteraan in de mond (de zgn. velaire klinkers) worden uitgesproken. Door de palatalisering wordt in het Asses een Ndl. [ɑ]/a tot [ɛ]/è of [æ]/è, een Ndl. [ɔ]/o tot [œ_ç]/ù of [œ_ç]/ù en een Ndl. [o]/oo tot [y_ç.ə]/uuë.

Vb. gracht - *grècht*; wortel - *wùttel*; kool - *kuuël*.

De palatalisatie wordt meestal bewerkt onder invloed van een -r gevolgd door een labiaal (p, b, m), een labiodentaal (f, v) of een alveolair (t, d, s, z, l, r, n), of onder invloed van een -l.

De palatalisatie werkt ook verwijding in de hand (z. verwijding FFP 23)

10.1 Palatalisatie van Wgm. a > (A.) [ɛ]/è of [æ]/è

Vgl.: ark > *èrk*; arm > *èrm*”; barg > *bèrg*; darm > *dèrm*”; hard > *hèd*”; harst > *hèst*; hart > *hèt*; karper > *kèlper*; kartelen > *kètteln*; Karteloo (pln.) > *Kètteloëë*; marmer > *mèlber*; martelen > *mètteln*; spartelen > *spètteln*; tarwe > *tèrf*; martiko > *mèttekoo*; zwart > *zwèt*.

10.2 Palatalisatie van Ndl. o > (A.) /ù [œ_ç] of [œ_ç]/ù

Vgl. borg - *bùrg*; borst - *bùst*; dorp - *dùrp*; dorsen - *dùsn*; dorst - *dùst*; gorgelen - *gùlgern*; korf - *kùrf*; kort - *kùt*; orgel - *ùlger*; storm - *stùrm*; storten - *stùtn*; vors - *vùs*; vorst - *vùst*; worm - *wùrm*; worp - *wùrp*; worst - *wùst*; wortel - *wùttel*.

10.3 Palatalisatie van Ndl. oo (uit Wgm. au) > [y_ç.ə] A. / uuë

Vgl. buigen (bogen) > *buuëgen*; droog > *druuëg*; dromen > *druuëmen*; geloof > *geluuëf*; hozen > *guuëzn*; kool > *kuuël*; loog (hoog opschietend) > *luuëg*, *luug*; loochenen > *luuëchern*; root (drassige poel) > *ruuët*.

10.4 Palatalisering in de standaardtaal

De palatalisering van de -a en van de oude -u (Wgm. û; uitspreken als oe) heeft ook in de standaardtaal gewerkt, zij het in geringer mate; die werking blijkt duidelijk uit de vergelijking met het Duits, de West-germaanse taal die het oudere vocalisme het best heeft bewaard.

Vgl. (D.) arg - erg; (D.) Farbe - verf; (D.) Mark - merg; (D.) Sarg - zerk; (D.) scharf - scherp; (D.) stark - sterk; (D.) Schwarm - zwerm.

Vgl. (A.N.) geuur- (< Oudsaksisch) gibûr; muur- (< Oudhd.) mura; schuur - (< Oudhd.) scur; zuur - (< Oudhd.) sûr; de taalkundigen noemen deze laatste reeks gevallen van de “spontane palatalisatie”, een proces dat spontaan, zonder aanwijsbare conditioneringen, zou zijn tot stand gekomen al valt daarbij op dat ze weer gerealiseerd wordt voor een -r.

10.5 Palatalisatie van medeklinkers

Niet alleen klinkers maar ook medeklinkers kunnen worden gepalataliseerd; gepalataliseerde klinkers “steken” ook wel eens de begeleidende medeklinkers (vooral dan een t, d, n, l) “aan”. Dit verschijnsel wordt behandeld in het hoofdstuk “mouillering” (z. supra, FFP 8).

10.6 Depalatalisatie

Depalatalisatie (ook vocaalvelarisatie genoemd) is het verschijnsel waardoor palatalen, nl. de i, é, è, u, ù, alle klanken die vooraan in de mond (ter hoogte van het palatum of harde verhemelte) worden uitgesproken achteraan in de mond (als velairen, bv. de oe, de o, ter hoogte van het velum of zachte verhemelte) worden gerealiseerd. Depalatalisatie doet zich

voor in: kluts > *kloeitsj*, munt > *moeint*, muts > *moeitsj*. Ze gaat vaak gepaard met mouillering (z. supra FFP 8).

FFP 11

Proclise en enclise

11. 1 Proclise

Onder proclise verstaan we het verschijnsel dat een zwakker betoond element aan een volgend sterker beklemtoond element wordt aangehecht waardoor het zwak beklemtoond element zijn zelfstandigheid, zijn accent en gedeeltelijk ook zijn eigen vorm verliest.

Zo wordt het is, 't *és*; ik ook 'k *oeëk*; wij hebben *w'hémmen*. In het Asses dialect wordt het bepaald lidwoord de door de werking van de proclise tot d': de olie *d'oolie*; het orgel *d'ülger*. In een aantal woorden beginnend met stemloze medeklinker (s) wordt door de werking van de (regressieve stem)assimilatie de d als t gerealiseerd: de straat > *d'straat*; de school > *d'school*; de stal > *d'stal*; de schuif > *d'schuif*. Hieruit wordt wel eens verkeerdelijk afgeleid dat de betrokken woorden een genuswijziging hebben ondergaan (en onzijdig zouden zijn geworden).

11. 2 Enclise.

Onder enclise verstaan we het verschijnsel dat een zwakker beklemtoond element aan een voorafgaand sterker beklemtoond element wordt aangehecht; het zwak beklemtoond (eenlettergrepig) element verliest daardoor zijn zelfstandigheid, zijn accent en voor een deel ook zijn eigen vorm. Zo wordt ja wij *jaa'm*, ja zij *jaa's*, nee ik *nieë'k*.

11. 3 Realisatie van het enclitisch pronomen het.

Als op de vervoegde vorm van het werkwoord voor de tweede en de derde persoon enk. (OTT) en ook op de imperatiefvorm het pronomen het [ə t] volgt, dan wordt het declinatiemorfem -t vòòr het pronomen het [ə t] tenietgedaan (deletie van de flexie-t); het hiaat dat door deze delging ontstaat wordt gevuld door een -n. Andere Brabantse dialecten, het Brussels bv., vullen het hiaat op met een g: ik weet het *ik weaget*; Asses *ik weent*.

Vgl. : waar staat het? > *waa(r) staant?* (< staat et > staatt > *staant*).

Wanneer het enclitisch pronomen het volgt op de alveolaire stamuitgang (t, d, s, z, l, r, n) van het werkwoord treden ook vocaalverkorting en mouillering op: hij mijdt het > *hè maint*; wanneer luidt het? > *wannieër loint?*; speelt het al? *spéln't al?*

In de standaardtaal is de enclise bekend van het pers. vnw. hij; vgl. daar gaat hij (> daar gaat ie).

FFP 12

Rekking

12. 0. Onder rekking verstaan we het lang worden van een klinker die oorspronkelijk kort was. Zo een algemeen bekend voorbeeld van rekking is het lang worden van een oorspronkelijk korte klinker in open lettergreep, iets wat we in dit onderdeelje buiten beschouwing laten.

Interessanter is de rekking die onder invloed van de r, de l en de n werd gerealiseerd.

12. 1. Rekking onder invloed van de r

Wgm. a + r + alveolair (t, d, s, z, l, n, r) > Ndl. aa : bv. in (D) Bart > (Ndl.) baard > *baad*; (D) März > (Ndl.) maart > *mijêr*; (D) Pferd > (Ndl.) paard > *pjêd*;

Wgm. a + rr (gegemineerde of dubbele r) : kar > *kêr*;

Wgm. e + r + alveolair (t, d, s, z, l, n, r) dwars > *dwê*s, staart > *stjê*t;

Wgm. e + rr (gegemineerde of dubbele r) ver > *vê*r;

Wgm. o + r + alveolair (t, d, s, z, l, n, r) > Ndl. oo: (D.) Wort > Ndl. woord, *wood*.

12. 2. Rekking onder invloed van de l

Wgm. a + l + d, t > Ndl. ou, *â*: (D.) Salz > Ndl. zout, *zât*; (D.) kalt > Ndl. koud, *kâd*;

Wgm. o + l + d, t > Ndl. ou, *â*: (D.) Holz > Ndl. hout, *hât*;

Wgm. u + l + d, t > Ndl. ou, (A.) *â*: (D.) Schulter > Ndl. schouder, *schâver*; (D.) mölsch > Ndl. mouter, *mâter*.

12. 3 Rekking onder invloed van de n

Vreemde e + n + alveolair > *â* in peinzen, *pâzn*;

Wgm. i + n + alveolair > in hunlie (ze), *heuln*.

FFP 13

Ronding en ontronding

13. 1 In het Asses worden oorspronkelijk ongeronde klinkers met geronde lippenstand gerealiseerd. Deze ronding wordt veroorzaakt door de (rondende) invloed van de labialen (p, b, m; f, v) en van de liquiden (l, r).

13. 2 Gevallen van ronding:

13. 2. 1 Wgm. e > / \ddot{u} [œ_ϵ] en [œ_ϵ] / \ddot{u} : bv. in bef > *bÿf*, bederven > *bedÿrven*, schelft > *schÿlft*, snerken > *snÿrken*, spurrie (spergula) > *spÿrre*, sterven > *stÿrven*, wedden > *wÿrn*, weffel > *wÿffel*, zelf > *zÿlf*.

13. 2. 2 Wgm. i > [y_ϵ] / u : bv in flip (perensoort) > *flup*, klimmen > *klummen*, krimpen > *krumpen*, rimpel > *rumpel*, schimmel > *schummel*, slim > *slum*, simpel > *sumpel*, sim, (onnozel vrouwtje) > *summe(ken)*, wille > *wulle* (dwaas, versuft).

13. 2. 3 Wgm. i > [œ_ϵ] / \ddot{u} : bv. in hem > *hÿm*”, kribbe (eetbak) > *krÿbbe*”, rib(be) > *rÿbber*, zwemmen > *zwÿmmen*.

13. 2. 4 Wgm. i > ee > [ø_ϵ] / eu : bv. in haar (vnw.) > *heu*.

13. 2. 5 Ronding van de i in het achtervoegsel.

In Walfergem wordt de ronding van de i > u gerealiseerd in notaris > *notaarus*; begrafenis > *begraafenus*.

In het ontrondende dialect van Asse-ter-Heide treedt de ronding natuurlijk niet op; daar worden de gespreide tegenhangers van de geronde voorklinkers gerealiseerd (put > *pÿt*; deu(r) > *dee(r)*).

Doordat Asse nu op de rand van het ontrondingsgebied ligt botsen ontronde en geronde realisaties er wel eens met mekaar en kunnen mengvormen ontstaan: *vie* (vuur) naast *vuu*, *lip* naast *lup*.

z.o. ontronding.

13.3 Gevallen van ontronding

In tegenstelling tot de standaardtaal waar de [y] / u, de [ø] / eu, de [œ] / ù, de [u] / oe, de [o] / oo en de [ɔ] / o met geronde lippenstand d. i. met stulping of vooruitschuiving van de lippen worden uitgesproken, worden in het Asses de lippen niet gerond maar gespreid: de lippen zijn eerder gespleten en de mondhoeken achteruitgetrokken.

Het verschijnsel waardoor oorspronkelijk geronde klinkers met gespreide lippen worden gerealiseerd, noemen we ontronding. Het dialect van Asse wordt gekenmerkt door een lichte ontronding, maar dat van Asse-ter-Heide wordt volop ontrond. Dat komt doordat Asse-ter-Heide in het ontrondingsgebied ligt dat zich ten oosten van de Dender situeert, terwijl Asse net daarbuiten ligt. Die ligging heeft voor beide dialecten implicaties voor de uitspraak: de voor- en achterklinkers worden in het Asses een weinig ontrond (merk het ontrondingsteken [̣]). In het ‘D’Hâs’ (het dialect van d’Heide) resulteert het ontronden van oorspronkelijk geronde voorklinkers in hun gespreide tegenhangers: de Assese [ỵ:]: / uu in ‘muur’ wordt er [i:] / ie ‘mier’; de Assese [ø̣:]: / eu in *deu* (deur) wordt er [e:] / ee, *dee*.

Vergelijking tussen het Asses en het D’Hâs

Asse		Asse-ter-Heide
	Wgm. u (zonder umlaut)	
> [ỵ:] / u	<i>krum</i> (krom) <i>zunne</i> (zon)	> [i] / i <i>krim</i> <i>zinne</i>
	Wgm. u + gedeleerde r + medeklinker	
> o > [œ̣] / ù	<i>kùt</i> (kort) <i>dùst</i> (dorst) <i>kùster</i> (koster)	> [ε] / é <i>két</i> <i>dést</i> <i>késter</i>
	Wgm. u (met umlaut)	
> [ỵ] / u	<i>brugge</i> (brug) <i>put</i>	> [i] / i <i>brigge</i> <i>pit</i>
	Wgm. o + gedeleerde r + medeklinker	
> [œ̣] / ù	<i>hùzzel</i> (horzel)	> [ε] / é <i>hézzel</i>
	Wgm. o + r + medeklinker	
> [œ̣] / ù	<i>kùrf</i> (korf) <i>ùlger</i> (orgel)	> [ε] / é <i>kérf</i> <i>élger</i>
	Wgm. u (in open lettergreep met umlaut)	
> [ø̣:] / eu	<i>sleuter</i> (sleutel)	> [e:] / ee <i>sleeter</i>
	Wgm. ô met umlaut	
> [ỵ:]: / uu	<i>gruun</i> (groen)	> [i:] / ie <i>grien</i>

		Wgm. û	
> [ø̥:] / eu	<i>meuk</i>	> [e:] / ee	meek
		Wgm. û + r	
> [y̥:] / uu	<i>muur</i>	> [i:] / ie	mier
		Wgm. iu	
> [y̥:] / uu	<i>duuvel</i>	> [i:] / ie	dievel
		Wgm. iu + r	
> [i:] / ie	<i>dier</i> (duur)	> [i:] / ie	dier
		Wgm. au	
> [y̥. ə] / uuë	<i>druuëm</i> (droom)	> [i.ə] / ieë	drieëm
	<i>kuuël</i> (kool)		kieël
	<i>guuëzn</i> (hopen)		gieëzn

FFP 14

De [ə] / e in de auslaut.

14. 1 Het ontstaan van de eind-e

De doffe eind-e is het product van de auslautswetten die een verzwakking van de klinkers tot gevolg hadden: de eind-schwa was vaak een soort verdoffing van een vocaal die oorspronkelijk gekleurd maar onbetoond was. Dat blijkt uit het Ohd. *chirsa*, *chersa* (D. Kirsche), uit het Ags. *ciris*, *cyrs* (E. cherry), beide ontleeningen aan het Romaans *ceresia* (vulgair-Latijnse bijvorm van *cerasea*; vergelijk het Gr. *κερασέα*, kerseboom, *κεράσιον*, kers) waarvan ook Ital. *ciriegia*, Fr. *cerise* komen.

In historisch opzicht is de doffe eind-e een overblijfsel van een uitgang die overeenstemt met een bepaald buigingstype. Het betreft dan vooral historisch zwakke substantieven, nl. zelfstandige naamwoorden die ook in het Duits nog altijd volgens de zwakke klasse worden verbogen en die in het meervoud altijd -en hebben. Dat is het geval met (Duitse) vrouwelijke zwakke substantieven als *Dose* (Wvl. *dose*), *Flasche* (Wvl. *flaske*), *Kirche* (Wvl. *kerke*), *Mütze* (Wvl. *mutse*); met mannelijke zelfstandige naamwoorden als *Fink* (Wvl. *vinke*), *Graf* (Wvl. *grave*), *Hahn* (Wvl. *hane*), *Herr* (Wvl. *heere*), *Prinz* (Wvl. *prinse*) en met de onzijdige als *Herz* (Wvl. *herte*), *Hemd* (Wvl. *himde*), *Auge* (Wvl. *ooge*) en *Ohr* (Wvl. *oore*). Deze substantieven worden gerekend tot de zgn. (Germaanse) vrouwelijke *ô*-stammen (bv. Got. *saiwala*, Mnl. *siele*, A.N. *ziel*), tot de mann. en onz. *n*-stammen (bv. Got. *hana*, Mnl. *hane*, A.N. *haan*; Got. *augo*, Mnl. *oge*, A.N. *oog*), tot de mannelijke en onzijdige *ja*-stammen (bv. Onfr. *rucgi*, Mnl. *rugghe*, A.N. *rug*; Got. *badi*, Mnl. *bedde*, A.N. *bed*) of tot een bepaald type van de mannelijke *i/u*-stammen (bv. Got. *sinaus*, Ohd. *suno*, Mnl. *sone*, A.N. *zoon*). Maar ook adjectieven komen in aanmerking, vooral de zgn. *ja*-stammen (bv. Ohd. *trâgi*, Mnl. *trage*, A.N. *traag*; Ohd. *dunni*, Mnl. *dunne*, A.N. *dun*). Vanzelfsprekend konden door de werking van de analogie en door de verdoffing van de eindsyllabe (in veel leenwoorden op -tie) ook niet-historisch zwakke substantieven een -e in de auslaut krijgen.

Toen deze eind-e later geen enkele functie meer had is ze dan ook verdwenen. Volgens Van Loey² is de apocope (weglating op het eind van het woord) van de eind-schwa een kenmerk van de overgang van het Middelnederlands naar het Nieuw-Nederlands (15de eeuw), een

² A. Van Loey, op. cit., p. 58

periode waarin het afslijtingsproces zich hoe langer hoe meer heeft doorgezet. De apocope is - volgens dezelfde bron- een typisch Brabants-Hollands verschijnsel waarvan het Hollands al vòòr het begin van de 14de eeuw bewijzen oplevert.

14. 2. De eind-schwa blijft in het Asses en in al de Pajottenlandse dialecten behouden in een honderdtal lexicaal bepaalde woorden (overwegend zelfstandige naamwoorden en een paar bijwoorden en voornaamwoorden) die meestal éénlettergrepig zijn (met uitzondering van een paar ontleningen aan het Frans en een aantal afleidingen op -in).

Voor de eind-schwa treedt altijd een korte beklemtoonde klinker (of in een paar zeldzamer gevallen een verkorte tweeklank) en een stemhebbende medeklinker op, nl. de bilabiale nasaal (m), de bilabiale occlusief (b), de palatale fricatief (zj), de velaire occlusief (g), de alveolaire liquiden (l en r), de alveolaire nasaal (n) en de alveolaire occlusief (d) die voor de schwa gegemineerd (dubbel gespeld) worden. In het laatste geval dient opgemerkt dat de intervocalische -dd- in het Asses als r wordt gerealiseerd (bedde > *bérre*).

In het Asses wordt de doffe e op het eind van een woord ook bewaard voor de medeklinkerclusters (r + s/z; r + n; l + d) waarin de sonoranten (r, l) gevolgd worden door de zgn. homorgane fricatieven (s/z) en occlusieven (n,d) met dezelfde articulatieplaats, de alveoli of de tandkassen. In al deze clusters treedt bovendien assimilatie op (r + z > z; r + n > r; l + d > l). Vgl.: kom > *koeme*, som > *soeme*; krab > *krabbe*; kwab > *kwabbe*, (luim) > *boezje*, guts > *goezje*, zwoerd > *zwozje*; brug > *brugge*; bel > *bélle*, val > *valle*, (spleet) > *gèrre*; lor > *lùrre*; ton > *tonne*, kin > *kinne*; kwet > *kwedde*, (wijf) > *prèdde*, vod > *vorre*, pad > *parre*; kers > *kèzze*, beurs > *bùzze*; kern > *kèrreken*; born (bron) > *bùrre*, *bèrre*, naald > *noille*, speld > *spèlle*.

FFP 15

Vocaalsluiting

15. 1 Als een half-gesloten vocaal gesloten wordt gerealiseerd, treedt sluiting of vernauwing op. De sluiting verwijst naar de kaakwijdte, naar de sluitingsgraad van het onderkaakbeen: doordat bij de articulatie van de [i] / i de sluiting zeer gering is, noemen wij die [i] / i gesloten. Bij de uitspraak van de Assese [æ] / è daarentegen is de kaakwijdte maximaal; die [æ] / è is dan ook een open vocaal. Tussen die uitersten in liggen halfrealisaties: de [ε] / è van *mét* (voorzetsel) is eerder gesloten, die van *mèt* (merkt, markt) [ε] / è eerder open.

Vocaalvernauwing is ook in de standaardtaal merkbaar; daar is een umgelautete e (d. i. een e die doorumlaut uit a is ontstaan) gevolgd door een nasaal (m, n, ng) of een liquida (l) tot i gesloten. Die evolutie moge blijken uit volgende voorbeelden:

(mank)	> e	> (ver)minken
(bal)	> e	> bil
(blank)	> e	> blinken
(*kald) ³	> e	> kil
(*salt)	> e	> zilt

15. 2 In het Brabants komen vocaalsluitingen vaker voor.

15. 2. 1 Ndl. [ε] > Brabants [i] / i :

brengen - *bringen*; ende (einde) - *inne*; engel - *ingel*; enkel - *inkel*; gedenken - *gedinken*; grendel - *gringel*; kennen - *kinn*; kennis - *kinnes*; kleppen - *klippen*; krenselen - *krinsjeln*; mens - *minsj*; overende - *ooverinne*; sprenkelen - *sprinkeln*; tenger - *tinger*; tent - *tint*; wentelen - *winteln*.

³ De vormen met * zijn gereconstrueerd.

15. 2. 2 Ndl. [ɔ] (uit Wgm. u of o), gevolgd door een labiale (p, b, m; f) of velaire (k, ch) medeklinker > Brabants [u] / oe :

bok - *boek*; bom - *boem*; bonk - *boenk*; gom - *goem*; domp (damp) - *doemp*; donker - *doenker*; honger - *hoenger*; hop - *hoep*; jong - *joenk*; klok (hen) - *kloek*; kom(me) - *koeme*; konkel - *koenkel*; locht (lucht) - *loecht*; lommer - *loemmer*; lomp - *loemp*; lonken - *loenken*; monken - *moenken*; nonkel - *noenkel*; poffen - *poefen*; pokken - *poeken*; pop - *poep*; rom(me) - *roeme*; ronken - *roenken*; slok - *sloek*; stoffen - *stoefen*; stom - *stoem*; vonk - *voenk*.

15. 2. 3 Ndl. [o] (uit Wgm. au zonder umlaut) , gevolgd door een labiale (p, m; f, v), een alveolaire (t, d, s, z, l, n, r) of velaire (k, ch) medeklinker > Brabants [u . ə] : / oeë :

boom - *boeëm*; boon - *boeën*; dood - *doeëd*; dooi - *doeë*; dopen - *doeëpen*; fooi - *foeë*; foor - *foeër*; groot - *groeët*; hoog - *hoeëg*; hooi - *hoeë*; hoop - *hoeëp*; kaffoor - *kaffoeër*; kassool - *kassoeël*; kloot - *kloeët*; koord - *coeër*; koren - *coeërn*; lopen - *loeëpen*; moortel - *moeëter*; mosen - *moeësn*; moor - *moeër*; ooi - *oeë*; ook - *oeëk*; oor - *oeër*; rood - *roeëd*; schroo - *schroeë*; vooi - *voeë*; voos - *voeës*.

In een paar gevallen (na een gedekte m, d. i. een m gevolgd door een medeklinker) doet zich ook sluiting voor als gevolg van de werking van de ronding; dat is het geval in *um* (hemd) een woord dat zich uit een oude a (Mnl. hame, omhulsel) via umlaut (> e, hemd) en ronding in het Asses tot *um* heeft ontwikkeld. Een gelijkaardige evolutie onderging *vrùmd* (vreemd) dat uit een a (Got. framatheis) door umlaut (> e Mnl. vremt) en ronding (*vrùmd*) is ontstaan.

FFP 16

Tenuisverschuiving

In lexicaal bepaalde woorden doet zich tenuisverschuiving voor waardoor de tenuis (de stemloze plofklank bv. t) een media (stemhebbende plofklank bv. d) wordt.

Vgl. grootte > *groeidde*; hoogte > *huuëgde*.

FFP 17

Toevoeging van klanken

17. 1 Voorvoeging (prothesis) van de d

In een aantal lexicaal bepaalde (meestal) monosyllabische woorden wordt in het Asses de d voorgevoegd.

Vgl.: haard - *djêd*; ervaren - *dervaarn*; resem - *drieësoem*; rok - *drok*; rol - *drol*; rug - *drug*; rus (zode) - *drés*.

17. 2. 1 Invoeging van de sjwa [ə]

De schwa (sjwa) [ə], ook reductievocaal genoemd, is een klinker die uitsluitend onbeklemtoond voorkomt. Hij wordt in het Asses ingevoegd tussen een liquide (l, r) vòòr p, f, k, ch en m.

Overzicht:

l - p: help
hulp

r - p: zerp
worp

l - f: kolf
zalf
zelf

r - f: korf
kerf
tarwe

	half		scherf
l - k:	melk kelk kalk wolk dolk	r - k:	merk zerk kerk urk ark
l - ch:	alg zweIg	r - ch:	erg dweg borg morg (murw)
l - m:	zalm helm kalm walm	r- m:	arm zwerM darm worm

17. 2. 2 Insertie van de j

In gevallen waarin de intervocalische d wordt gedeleerd treedt insertie van de j op als delging van de hiaat: vgl. bieden > *bijjen*; hoeden > *hoejes*.

z. deletie van de d.

Ook ter vermindering van een opeenvolging van klinkers wordt de j ingevoegd:

Vgl. zeeën > *zijjen*.

17. 2. 3 Insertie van de n

Z. realisatie van het enclitisch pronomen het (FFP 11. 2. 1)

17. 2. 4 Invoeging (epenthesis) van de r

In een aantal leenwoorden met korte vocaal in de eerste lettergreep wordt een r ingevoegd: kotelet, *kortlét*; sjalot, *sjarlot*; venijn, *fernâin*.

17. 3. 1 Achtervoeging van de p

In sommige onv. verl. tijden op -m ontstaat paragoge van de -p: hij kwam (*hè kwamp*); hij zwom (*hè zwomp*).

In *klamp* (klam, vochtig) verschijnt ook de paragogische -p.

17. 3. 2 Achtervoeging (paragoge) van de r

In "al zo na" wordt in het Asses de r toegevoegd: *al zoe naar*; ook in *kom ma niet te naar*.

17. 3. 3 Achtervoeging van de -t

In *lost*, *last* (langs) wordt de -t toegevoegd; ook in *schùlft* (schelf) en *tùmst* (teems).

FFP 18

Umlaut

18. 1 Ook bij de umlaut treedt een wijziging op van de articulatie in de richting van het harde verhemelte (het palatum); onder umlaut verstaan we een klankverandering onder invloed van een i of een j (de zgn. umlautsfactor) uit een volgende lettergreep waarbij een mediale (een a) of velaire klinker (een oe, een oo) door een palatale klinker (een e, een ee, een u, een eu) vervangen wordt. Deze vorm van klinkerassimilatie is ons vooral uit het Duits bekend (vgl.

Buch - Büchlein; Gott - Göttin), al is dat umlautproces ook in het Nederlands vrij actief geweest (vgl. de alternantie tussen het enkelvoudige “stad” en het meervoudige “steden”, tussen “bad” en “betten”, “dak” en “dekken”, “gelag” en “leggen”, “half” en “helft”, “hals” en “omhelzen”, “hand” en “behendig”, “lang” en “lengde”, “man” en “mens”, “land” en “belendend”, “strak” en “verstrekken” enz.).

18. 2. 1 Umlaut van oudere (Wgm.) a in open lettergreep tot ee > Asses [ε.i] / êi

De standaardtaal geeft ons voorbeelden van palatalisering uit een oudere (Wgm.) a tot “ee” (in open lettergreep): *geweer*, *generig* (werkzaam), *keren* (vegen), *ketel*, *lepel*, *teren* (banketteren; verteren), *verweren*. In het Asses onderging die ee-klink enkele wijzigingen o.m. de diftongering tot [ε.i] / êi: *gewêir*, *genêireg*, *kêiren*, *kêitel*, *lêiper*, *têirn*, *verwêirn*.

18. 2. 2 Umlaut van oudere o in open lettergreep tot [ø.ɨ] / eu

In de huidige standaardtaal komen umlautsvormen voor (met “eu” uit een oudere “o” in open lettergreep) die in een oudere taalperiode als het Middelnederlands, onze taal in de Middeleeuwen, niet bestonden : vgl. *breuk* (Mnl. *broke*), *deur* (Mnl. *dore*), *gebeuren* (Mnl. *geboren*), *heuvel* (Mnl. *hovel*), *jeuken* (Mnl. *joocken*), *keuken* (Mnl. *kokene*), *Keulen* (Lat. *Colonia*), *kreupel* (Mnl. *cropel*), *reuk* (Mnl. *roke*), *scheur* (Mnl. *score*), *sleutel* (Mnl. *slotel*), *teug* (Mnl. *toge*), *vleugel* (Mnl. *vlogel*).

Ook in onze streektaal zijn voorbeelden te vinden van umlaut uit oudere o in open lettergreep: *honing* - *heunink*; *koning* - *keunink*; *molen* - *meuln*; *mogen* - *meugen*; *overheid* - *euverhâid*; *rokelen* - *reukeln*.

18. 2. 3 Umlaut van Wgm. â > (A.) [ε.i] / êi

In tegenstelling tot de standaardtaal waar umlaut alleen op korte klinkers kon optreden, kent het Asses de umlaut van de Wgm. â (die in het Nederlands als aa voorkomt) tot gediftongeerde ee, nl. [ε.i] / êi.

Deze umlaut wordt o.m. gerealiseerd in: *-aar* (achtervoegsel) - *êi*; *azen* - *nêizn*; *braamstruiken* - *brêimen*; *gaaf* (schoon) - *gêif*; *graaf* (Sint-Graaf) - *grêif*; *haring* - *hêirink*; *kaas* - *kêis*; *kramer* - *krêimer*; *schaar* - *schêir*; *schaper* - *schêiper*; *stralen* - *strêiln*; *vervaard* - *vervêid*.

18. 2. 4 Umlaut van Ndl. oe (uit Wgm. ô) > A. [y.ɨ] / uu

De Wgm. ô, die in de standaardtaal tot -oe evolueerde, wordt in het Asses “umgelautet” tot [y.ɨ] / uu.

Deze umlaut wordt gerealiseerd in bv. *broer* - *bruur*; *groen* - *gruun*; *moeg* - *muug*; *proeven* - *pruuven*; *roeren* - *ruurn*; *spoelen* - *spuuln*; *voegen* - *vuugen*; *voelen* - *vuuln*; *voeren* - *vuurn*; *vroeg* - *vruug*; *woelen* - *wuuln*; *zoeken* - *zuuken*; *zoet* - *zuut*.

18. 2. 5 De zgn. morfologische umlaut

Een gelijkaardige klankverandering treedt in het Asses op in bepaalde verbogen vormen van een woord (o.m. in de zgn. augmentatieven, bepaalde afleidingen en in verkleinwoorden): *bakken* - *bèkker*, *bèksel*; *damp* - *dèmpig*; *harrewar* - *hèrrewèrre*; *kan* - *kènne*, *kènneken*; *lam* - *lèmmen*; *man* - *mènneken*; *pan* - *pènne*, *pènneken*; *rap* - *rèppeg*; *tak* - *tèkker* (uit mv. *tèkkern*); *tap* - *tèppen* (onnozele hals), *tèppeken* (uitsteeksel).

Deze vorm van umlaut wordt morfologische umlaut genoemd omdat hij betrekking heeft op bepaalde elementen uit de morfologie (bv. de verbuigingsvormen van een taalsysteem).

Velarisering

De alveolaire n wordt een velaire [ŋ] .

In Franse leenwoorden wordt –on [ɔ̃] tot [ɔ̃ŋ] ; vgl. raison (Fr.) > *rézong*; prison (Fr.) > *prizong*.

Ook in volgende woorden doet zich velarisering voor: grendel > *gringel*; sintel > *singel*.

FFP 20

Verdoffing en verkleuring van vocalen

20. 1 Onder verdoffing verstaan we het verschijnsel waardoor de zeer gesloten Brabantse i en u in bijtonige lettergreep als doffe e [ə] worden gerealiseerd.

Vgl. minuut > *menuut*; monument > *monnemènt*; muzikant > *muzzekant*; officier > *offesier*.

Verdoffing treedt op in alle leenwoorden eindigend op bijtonige -ie: vgl. kommissie > *kommissie*; vakantie > *vakanse*.

Net als in de standaardtaal treedt in het Asses verdoffing op in het achtervoegsel -ig: aardig > *aadeg*.

In tegenstelling tot de standaardtaal blijft de verdoffing uit in het achtervoegsel -lijk waarin de halfgesloten e als halfopen wordt gerealiseerd: scha(de)lijk > *schölèk*.

20. 2 Omgekeerd kan een klinker in onbeklemtoonde lettergreep (die vaak dof is) worden verkleurd:

zo wordt de voortonige i > a: siroop > *saroop*; ribote (Fr.) > *rabot*;

en wordt de o > a: horloge > *harlozje*;

de e > i, o of u: depot (Fr.) > *dipoo*, blanketeren > *blankoteern*; alem (alaam) > *aalam*; achter (commando) > *achtur*;

de u of oe > a: truweel > *trawieël*; fluwijn > *flawâin*.

Z. o. FFP 5 (kleuring van de schwa).

FFP 21

Verkorting van vocalen

21. 1. Verkorting van lange vocalen en tweeklanken

In een beperkt aantal samenstellingen en een hele reeks van afleidingen worden Assese lange vocalen en tweeklanken in bepaalde omstandigheden verkort: preken (*preeken*) > < preekstoel (*prékstoël*); preken (*preeken*) > < hij preekt (*hè prékt*).

Deze vocaalverkorting komt tot stand voor een groep van twee of meer welbepaalde medeklinkers waarvan de eerste de eindmedeklinker is van een morfeem (d. i. een werkwoordelijke, naamwoordelijke of adjectivische stam) en de tweede de beginmedeklinker van een volgend morfeem (bv. de uitgang -t van de tweede en de derde persoon enkelvoud o.t.t., het achtervoegsel waarmee verkleinwoorden en superlatieven worden gevormd): vgl. breken (breeken) > < het breekt ('t *brékt*); aap > < *opken* (aapje); diep > < 't *dipst* (het diepst). De consonantengroep (ook een “cluster”) genoemd, kan alleen maar verkortend optreden als die op een welbepaalde manier is opgebouwd:

-zo dient in een persoonsvorm van een werkwoord de werkwoordelijke stam uit te gaan op p, t, k, l of m, terwijl de uitgang een -t dient te zijn: vgl. *nêpen* (nijpen) > < 't *nèpt* (het nijpt); *stooken* (stoken) > < *ge stokt* (ge stookt); *weetn* (weten) > < *ge wét* (ge weet); *kraaipen* (kruipen) > < *ge krùpt* (ge kruipt); *staaiken* (stuiken) > < 't *stùkt inieën* (het stuikt ineen); *speeln* (spelen) > < *ge spélt* (ge speelt); *aaitneemen* (uitnemen) > < 't *némt aait* (het neemt uit);

-zo dient in een afleiding van een naamwoord de naamwoordelijke stam uit te gaan op -p, -l, -r, -m, terwijl de aanvangsconsonant van het volgend morfeem een -k dient te zijn: vgl. *schaap* > < *schopken*; *pier* > < *pirken*; *boeëm* > < *bumken*; *hiel* > < *hiltj*; (*hieltje*);
 -zo dient in een afleiding van een bijvoeglijk naamwoord de adjectivische stam uit te gaan op een -p of een -k, terwijl de beginmedeklinker van het achtervoegsel een -s of een -t dient te zijn: vgl. *râip* (rijp) > < *rèpst* (rijpst); *goejekoeëp* > < *goejekupst* (goedkoopst); *diep* > < *dipste* (diepte).

21. 1. 1 De verkorting van lange Assese éénklanken

aa [ǣ, i] > o [ɔ̄]

gaapen > < *hè gopt*; *getaaken* > < 't *getokt*; *verschietn* > < *hè verschit*; *schaamen* > < *schomte*; *raapen* > < *ropsel*; *kraam* > < *kromken*; *jaar* > < *jorken*; *vraag* > < *vrogsken*; *schaap* > < *schopken*; *schaaf* > < *schofken*; *naa* > < 't *noste kieë*; *haast* > < *host*.

oo [o:] > o [ɔ̄]

stooken > < *hè stokt*; *kooken* > < *ze kokt*; *geboorn* > < *geborte*; *kooken* > < *koksel*; *boog* > < *bogsken*; *voor* > < *vorken*; *stoof* > < *stofken*; *siroop* > < *siropken*.

ô [ɔ:] > o [ɔ̄]

vôr (vader) > < *vorken*; *stôr* > < *storken*.

ee [e:] > é [ɛ]

kweeken > < *hè kwékt*; *steeken* > < *stéksel*; *eetn* > < *z'ét*; *streep* > < *strépkén*; *teef* > < *téfkén*; *beet* > < *bétn*; (*beeld*) *béld*; (*weelde*) *wéllé*; *bees* > < *bésken*; *steek* > < *stéksken* (*steekje*) > < *stèksken* (*lucifer*); *preeken* > < *prékstoel*; (*kreeft*) *kréft*.

ê [ɛ:] > è [ɛ]

nêpen (*nijpen*) > < 't *nèpt*; *slêpen* (*slepen*, *slijpen*) > < (*de deu*) *slèpt*, *slèpstieën*; *blêtn* > < *blèt*; *zêken* > < 't *zèkt*; *krêm* (*crème*; *roomijs*) > < *krèmkén*.

eu [ø:] > ù [œ̄] of [œ̄]

leunn > < *hè lùnt*; *neus* > < *nùskén*; *keuken* > < *kùskén*; *teug* > < *tùgskén*; *scheut* > < *schùtn*; *voor* > < *vùdder(kant)*; *scheur* > < *schùrken*.

oê [u:] > oe [u]

roêpen > < *hè roept*; *vloêken* > < *hè vloekt*; *troêf* > < *troefken*; *boêr* > < *boerken*.

ie [i:] > i [i]

gietn > < *hè git*; *diep* > < *dipste*, 't *dipst*; *ziek* > < *zikte*; *wiek* > < *wiksken*; *nier* > < *nirken*; *stier* > < *stirken*.

uu [y:] > u [y]

zuuken > < *hè zukt*; *muur* > < *murken*; *gruun* > < *grunner*; *wuuln* > < *hè wult*.

1. 2 Verkorting van lange Assese éénklanken gepaard gaande met mouillering

â [ɑ:] > ai [ai]

lân (leiden) > < *hè laidt*; *rân* (rijden) > < *hè raidt*; *mânn* (menen) > < *hè maint*, *gemainte*; *klân* (klein) > < *klainner*, *klainst*; *wân* (wijden) > < *gewaid*.

oo [o:] > oi [ɔi]
zoon > < zointn; (gaatje) > < goitn.

ô [ɔ:] > oi [ɔi]
lôn (laden, luiden) > < 't loidt aan, 't loidt; grôn (geraden) > < groidselken (raadseltje); zôl (zadel) > < zoiltn.

ie [i:] > i [i]
tien > < tintnj; piet > < pitnj; zien > < oemverzins; wiel > < wiltnj; kiel > < kiltnj; ende (eind) > < inne.

ee [e:] > ai [ai]
peetje (oude man) > < paitn; eend > < ainne.

aa [æ.] > oi [ɔi]
naald > < noille.

oê [u:] > oei [u.i]
koelen > < 't koeilt; boënn > < geboeind; voêt > < voeitn; stoêl > < stoeiltn; schoên > < schoeintn; voêt > < bërrevoeitsj; goêd > < goeidsj.

oo [o:] > oei [u.i]
voorts > < voeitsj.

21. 2. 1 Verkorting van de Assese tweeklanken zonder mouillering

âi [ai] > è [ɛ]
lâimen > < 't lèmt; wâiken > < 't wèkt; pâip > < pèpken; tâid > < tèt; râip > < 't rèpst; vâif > < fèfteg; râik > < 't rèkst.

aai [æ.i] > ù [œ] of [œç]
zaaipen > < hè zùpt; kraaipen > < ze krùpt; straaiken > < (de plant) strùkt; flaaimen > < hè flùm; daaim > < dùmken; kaaip > < kùpken; baaik > < bùksken; daaif > < dùfken.

ieë [i.ə] > i [i]
strieëpen > < gestript; spieëken > < hè spikt, spiksel; verblieëken > < 't verblikt; zwieëp > < zwipken; pier > < pirken; bie(r) > < birken; hieër > < hirken (heertje); blieëk > < 't blikst.

oeë [u.ə] > u [yç]
loeëpen > < è lupt; doeëpen > < gedupt; koeëpen > < è kupt; boeëm > < bumken; koeëp > < kupken.

oeë [u.ə] > oe [uç]
spoeëken > < gespoekt; koeër (koord) > < koerken; boeër > < boerken.

êi [ɛ.i] > è [ɛ]

vêig > < *vègsken*; *kêis* > < *kèsken*; *schêir* > < *schèrken*; *lêir* > < *lèrken*; *bêir* > < *bèrken*.

jê [jɛ:] > *jè* [jɛ]

vjês (vaars) > < *vjèsken*; *mijêt* (maart) > < *mijèts*; *pjêd* > < *pjèds*.

uuë [y̥.ə] > *u* [y̥]

druuëmen > < *gedrumd*; *uuëken* (jeuken) > < *uksel*; *struuën* > < *gestrud*; *uuëtn* (oorten) > < *gut* (geort).

21. 2. 2 Verkorting van Assese tweeklanken gepaard gaande met mouillering

aai [æ̥.i] > *oi* [ɔ̥i]

flaaitn > < *hè floit*; *schaailn* > < *geschoild*; *flaait* > < *floitn*; *kraaisj* > < *krosjken*; *maaisj* > < *mosjken*; *haaisj* > < *hosjken* (w.c.); *raait* > < *roitn*; *maait* > < *moitn*; *maail* > < *moiltn*; *aail* > < *oiltn*; *ajaain* > < *ajointn*; *vaail* > < *voiller*, 't *voilst*; *schaain* > < *schoins*.

aai [æ̥.i] > (na demouillering) *ù* [œ̥]

brùstìg (< *bruistig*), *lùstern* (luisteren).

âi [ai] > *ai* [ai]

bâitn > < *hè bait*; *krâitn* > < *gekrait*; *lâinn* > < *gelaind*; *vâiln* > < *gevaild*; *bâil* > < *bailtn*; *pâil* > < *pailtn*; *zâil* > < *zailtn*; *tâil* > < *tailtn*; *âil* > < *ailler*; *fâin* > < *fainner*, *fainst*; *tâid* > < *in taidsj*; *latâin* > < *latainsj*; *kozâin* > < *kozaintn*.

ieë [i.ə] > *i* [i]

zwieëtn > < *hè zwit*, *gezwit*; *schieën* > < 't *schit*; *hieëtn* > < 't *hit*; *lieënn* > < *hè lint*, *gelind*; *bieëst* > < *bisjtn*; *klieëd* > < *klidsel*; *tieën* > < *tintn*; *brieëd* > < *bridst*.

êi [ɛ.i] > *é* [ɛ]

gêil > < *géller*, *gêlsel*; *kêiln* > < *gekéld*.

FFP 22

Verscherping

Onder verscherping verstaan we het stemloos worden van oorspronkelijk stemhebbende medeklinkers.

Het proces kan zich zowel bij het begin (de anlaut) als in het midden (de inlaut) of op het einde (de auslaut) van het woord voordoen.

22.1 Verscherping in het begin van het woord.

Vgl. vas *fas*, vlak *flak*, vlos (zijde) *flos*, vlok (melig) *flok*, vorderen *fottern*; *singeln* (zingelen).

22.2 Verscherping in het midden van het woord.

Verscherping van medeklinkers treedt in het midden van een woord vaak op tussen twee klinkers.

Vgl. cidre (Fr.) *sieter*, dubben *dippen*, dribbelen *trippeleern*, foudre (Fr.) *foêter* (< *foêder*), giggelen *gicheln*, houwelijk *hâfelèk*, hobben en tobben *hoepen èn toepen*, Kobbegem *Koppegoem*, kobber *kùpper*, schaveling *schaafelink*, soeda (soda) *sjoêter*, spiegel *spiechel*, troggelen *trocheln*, vorderen *fottern*.

22.3 Verscherping op het eind van het woord.

Op het eind van een woord wordt een stemhebbende medeklinker als stemloos gerealiseerd. We zijn er ons vaak niet meer van bewust dat de onderliggende vorm (d.i. de basisvorm) stemhebbend is: vgl. (mv.) muizen *maaizjn* – (enk.) muiz > muis *maaisj*; (mv.) duiven *daaiven* – (enk.) duiv > duif *daaif*.

Z.o. onder assimilatie 1.3.1

De verbinding ng [ŋ] gevolgd door de stemhebbende occlusief [g] (beide zijn velairen en hebben dus dezelfde articulatieplaats) die in de standaardtaal resulteert in assimilatie zowel in de onverbogen als de verbogen vorm (vgl. Ndl. “lange” [lɑŋə] en “lang” [lɑŋ] in tegenstelling tot het E. waarin de twee klanken alleen in de onverbogen vorm geassimileerd zijn (vgl. “long” [lɒŋ] en “longer” [lɒŋgə]), wordt in het Asses niet geassimileerd in de onverbogen vorm. Het resultaat is een verscherping van de stemhebbende occlusief [g] tot een stemloze [k] vgl. bloeding *bloêdink*, bodding *boddink*, gang *gank*, hang *hank*, jong *joenk*, lang *lank*, lening *lieënink*, oefening *oêfenink*, ring *rink*, ik sprong *ik sproenk*.

Uit de uitspraak van “merg” die in het Asses als *mèrk* wordt gerealiseerd blijkt in de verbinding r + g een gelijkaardige verscherping.

FFP 23

Verwijding

23. 1 Als een gesloten of half-gesloten vocaal opener wordt gerealiseerd, treedt verwijding op. De verwijding verwijst naar de kaakwijdte, naar de openingsgraad van het onderkaakbeen: doordat bij de articulatie van de [i] / i de sluiting zeer gering is, noemen wij die [i] / i gesloten. Bij de uitspraak van de Assese [æ] / è daarentegen is de kaakwijdte maximaal; die [æ] / è is dan ook een open vocaal. Tussen die uitersten in liggen halfrealisaties: de [ɛ] / è van *mét* (voorzetsel) is eerder gesloten, die van *mèt* (merkt, markt) [ɛ] / è eerder open.

De verwijding is een begeleitend verschijnsel van de palatalisering; daarbij valt op dat de r veelal verantwoordelijk is voor die verwijding

23. 1. 1 Verwijding na palatalisatie van Wgm. a > (A.) [ɛ] / è of [æ] / è

Vgl.: ark *èrk*; arm *èrm*; barg *bèrg*; darm *dèrm*; hard *hèd*; harst *hèst*; hart *hèt*; karper *kèlper*; kartelen *kètteln*; Karteloo (pln.) *Kètteloëë*; marmer *mèlber*; martelen *mètteln*; spartelen *spètteln*; tarwe *tèrf*; martiko *mèttekoo*; zwart *zwèt*.

23. 1. 2 verwijding na palatalisatie van Ndl. o > (A.) [œ] / ù of [œ]: / ù

Vgl. borg *bùrg*; borst *bùst*; dorp *dùrp*; dorsen *dùsn*; dorst *dùst*; gorgelen *gùlgern*; korf *kùrf*; kort *kùt*; orgel *ùlger*; storm *stùrm*; storten *stùtn*; vors *vùs*; vorst *vùst*; worm *wùrm*; worp *wùrp*; worst *wùst*; wortel *wùttel*.

23. 1. 3 verwijding van Ndl. u > (A.) [œ] / ù of [œ]: / ù

kuchen *kùchen*, vrucht *vrùcht*; zucht *zùcht*.

23. 1. 4 verwijding van Ndl. i > > (A.) [ɛ]

milt *mélt*.

FFP 24

Volksetymologische verhaspelingen

Heel wat vreemde en vaak moeilijke woorden worden door de dialectspreker niet begrepen en (foutief) in verband gebracht met hem vertrouwde woorden; de verhaspelingen van zulke woorden gebaseerd op foutieve afleidingen van andere bekende woorden worden volksetymologieën genoemd. Zo werd (en wordt) een bloemruiker nog altijd nen *bloemekee* genoemd, een vervorming van het Franse bouquet (een andere vorm van bosquet, bosje) waarvan de uitspraak onbewust de gedachte moet hebben opgeroepen aan bloem; de (ouderwetse) pendule, zo vaak de eerste prijs die met het duivenspel kon worden weggekaapt, was een westminster (genoemd naar het Londense stadsgedeelte bekend om zijn uurwerkindustrie), een moeilijke plaatsnaam die bij ons in verband werd gebracht met een ander begrip dat vertrouwd in de oren klonk nl. minister hetgeen resulteerde in de volksetymologie *westminister*.

De volksetymologie is het gevolg van een behoefte om ongewone en onbegrepen klanken en woorden te vervangen door andere die de spreker vertrouwd in de oren klinken.

Een aantal van die oude verhaspelingen zijn moeilijk te etymologiseren: zo heeft *boerkoeës* (de tuinder die heel vroeg op het seizoen bepaalde teelten op de markt bracht) mogelijk te maken met broek (moeras) + ooi (vruchtbaar land), of met *précose* (Fr., voortijdig); familienaamkundigen als Dr. Debrabandere⁴ brengen het woord in verband met een familienaam (Pourquoy) terwijl Dr. Van Durme⁵ in het woord eerder een Romaanse plaatsnaam ziet.

Andere volksetymologische verhaspelingen zijn: *aaitgelind* (uitgeleid), *batist* (boutisse), *bollekerèt* (bolleket), *brigadier* (beurre-et-hardi), *galongstroeë* (geluistro), *gêiloeëgen* (geerogen), *gerèchtswêis* (rechtsweer), *grabbelabâ* (grauwe rabauw), *hâilegen* (heilichten), *heemelwèrk* (leewerk), *jètvelð* (aardveil), *kabardoes* (cabaret douze), *kadoebel* (coup double), *kakkemoittes* (kak + commoties), *kalvien* (calville), *konzjieëm* (quinzaine), *liefkesrank* (iefte + rank), *voogeljêr* (volière).

FFP 25

25. 1. 0 Weglatingen vooraan het woord

25. 1. 1 Wegval van fonemen vooraan een woord (afesis).

In een aantal leenwoorden uit het Frans valt (a) de begin-é of (b) ook de eerste lettergreep weg waardoor syllabeverlies ontstaat.

(a) *école moyenne* (*kol mwajèng*), *effectif* (*fèktief, fiktief*), *équipe* (*kip*); *escadron* (*schadrong*), *escamoter* (*schamateern, schamatèur*), *escamper* (*schampavie*), *espèce*, (*speese*), *état-major* (*tamazjoêr*). *étape* (*tap*).

(b) *attraper* (*trapeern*), *imperméable* (*pèrmijâbel*), *inspectie* (*spèkse*), *instructie* (*strukse*), *occasie* (*kozje*).

25. 1. 2 Wegval van de begin h-

In het Asses, zoals in alle Brabantse dialecten, is de h geen foneem.

Zie ook hoofdstuk 7, Spelling.

25. 1. 3 Wegval van de begin j-

In *uffra* (juffrouw) < juffra, *uuëken* (jeuken) < *juuëken* (met verspringing van de j uit *uujeken*) en in *uksel* (jeuksel) wordt de begin-j weggelaten.

25. 2. 0 Weglatingen van fonemen middenin het woord (epenthesis)

⁴ Dr. De Brabandere *Woordenboek van de Familienamen in België en Noord-Frankrijk*. Gemeentekrediet 1993, p. 1132.

⁵ L. Van Durme op., cit., p. 480-481.

25. 2. 1 Wegvallen van de -d- (d-deletie) in de verbinding [vocaal + r + d + doffe e (+ n)], met syllabeverlies (type terden, *tèrn*).

In afgeleide vormen (meervouden, infinitieven, afleidingen) valt in de verbinding r + d + doffe e (+ n) de d weg (d-deletie), met syllabeverlies.

Vgl. aarde (*jêr* < *jêre*, vgl. *jêrebaan*), antwoorden (*antwoorn*), boorden (*boorn*), hovaardig (*hoeëvjêreg*), moorden (*moeërn*), noorden (*noorn*), oorden (*oorn*), paardig (*pjêreg*), scherdelings (*schèrrelings*), terden (*tèrn*), woorden (*woorn*), worden (*wèrn*).

L.W. In de grondwoorden op –aard, en –oord valt de d (verscherpt tot t) niet weg, wel de –r (r-deletie) : aardbei (*jètbees*) – potaarden knikkers (*pottejêre mèlbers*), paard (*pjêd*) – te paard(e) (*te pjêr*), paarden (*pjêrn*), waard (*wêd*), waarde (*wêrde*); akkoord (*akkood*), akkoorden (*akkoorn*), woord (*wood*) – woorden (*woorn*), moord (*moeëd*) – moorden (*moeërn*). Z. FFP 25.3.4

25. 2. 2 Wegvallen van d + doffe e (de-deletie) in de verbinding lange vocaal (of tweeklank) + d + doffe e + consonant, met syllabeverlies (type ader, *ôr*).

In de verbinding lange vocaal (of tweeklank) + d + doffe e + consonant valt d + doffe e weg, met syllabeverlies.

Vgl. ader (*ôr*), baden (*bôn*), benijden (*benân*), bodem (*beum*), boedel (*boêl*), breidel (*brâl*), broeder (*bruur*), edericken (*neuriken*), euder (*eur*), gadeslaan (gâslaagen), gaderen (*gêirn*), geraden (*grôn*), klederen (*kliëërn*), laden (*lôn*), leder (*lêir*), leiden (*lân*), luiden (*lôn*), mijden (*mân*), nader (*naar*), neder (*nee(r)*), prediken (*preeken*), schedel (*schêil*), snijden (*snân*), spreiden (*sprân*), strijden (*strân*), teder (*tieër*), vertijden (*vertân*), verzaden (*verzôn*), weder (*weer*), weduwe (*weef*), zadel (*zôl*); we zouden (*we zân*), wijlieden (*wâiln*), gijlieden (*gâiln*), hunlieden (*heuln*), zijlieden (*zêln*).

Ook in het achtervoegsel –ig (waarin de i tot e is verdoft) voorafgegaan door een d valt d + doffe weg:

Vgl. leden (*leen*, nl. lenden; ook in *geleen* < geleden), ledig (*lêig*), nijdig (*nâig*), stedig (*steeg*).

25. 2. 3 Wegvallen van d (d-deletie) in de verbinding lange (of verkorte) vocaal + d + doffe e + consonant, waarna het hiaat wordt opgevuld door j (type bloeden, *bloejen*).

In afgeleide vormen (meervouden, infinitieven, afleidingen) valt in de verbinding lange (of verkorte) vocaal + d + doffe e + consonant de d weg (d-deletie); het hiaat wordt gedelgd door een j (de zgn. hiaatvullende j).

Vgl. bieden (*bijjen*), bloeden (*bloejen*), braden (*bréjjen*), broeden (*broejen*), kleden (*klijjen*), kruiden (*krojjen*), voederen (*voejern*), wieden (*wijjen*), zoden (*zojjen*); geboden (*gebojjen*), moeder (*moejer*), poeder (*poejer*), voeder (*voejer*); gesmijdig (*gesmajjeg*), weemoedig (*weemoejeg*); beneden (*benéjjen*), bereden (*beréjjen*), geleden (*geléjjen*), gereden (*geréjjen*); bij Gode (*be gojje* > begoi).

25. 2. 4 Wegvallen van de –d (d-deletie) tussen een l en een doffe e (type selder *sèller*).

In de verbinding vocaal + l + d + doffe e + consonant valt de d weg (zonder syllabeverlies):

Vgl. beeldecken (*billeken*), betaalder (*betoiller*), gaalderij (*goillerâ*), guldemis (*goillemis*), kelder (*kéller*), keldering (*kéllerink*), maalder (*moiller*), maalderij (*moillerâ*), naalde (*noille*), schilder (*schiller*), weelde (*wélle*), zolder (*zoller*).

25. 2. 5 Wegvallen van de –d (d-deletie) tussen een n en een doffe e (type ander *anner*).

In de verbinding vocaal + n + d + doffe e + consonant valt de d weg (zonder syllabeverlies):

Vgl. afdoender (*afdoeinner*), ander (*anner*), bende (*bainne*), binden (*binn*), doendelijk (*doeinnelèk*), donder (*donner*), eende (*ainne*), einde (*inne*), ginder (*ginner*), meedoendig

(*meedoeinneg*), spaander (*spoinner*), stuerande (Kil.) > *st(e)ranne*, Vlaanderen (*Vloinnern*), vriendelijk (*vrinnelèk*), windel (*winnel*), wonde (*wonne*), zenden (*zinn*).

Vgl. *band* (mv.) *bann*, (dim.) bandje (*bainneken*); *hand*, (mv.) *hann*, eenhandig (*ieënhainneg*); *hond*, (mv.) *honn*, (dim.) hondeken (*hoinneken*)

25. 2. 6 Wegvallen van ingevoegde i/j tussen aa + vocaal, met syllabeverlies (type draaien – *drôn*)

In substantieven en werkwoorden met de Nederlandse aai (kraai, draaien) heeft zich oorspronkelijk een i of een j ontwikkeld (als hiaatdelger) tussen de lange aa en de vocaal van de tweede lettergreep (vgl. D. drehen – draaien).

In het Asses werd de oorspronkelijke hiaat behouden. Vgl. draaien (*drôn*), kraaien (*krôn*), maaïen (*môn*), naaïen (*nôn*), paaïen (*pôn*), waaiën (*wôn*), zwaaiën (*zwôn*); dooien (*doeën*), hooien (*hoeën*), plooiën (*ploeën*), strooiën (*struuën*), vlooiën (*vloeën*).

25. 3. Wegvallen van fonemen op het eind van het woord (apocope).

25. 3. 1 Wegvallen van –de (de-deletie) op het eind van een woord (auslaut) (type D’Heide - D-Hâ): Vgl. blijde (*blâ*), (Mnl. brade) > (*brô*) (kuit), blode (*bloeë*), brede schouders (*brîeë schâvers*), een dode kiek (*een doeë kiek*), sla gade (*slaag gô*), heide-aarde (*hâjêr*), koude (*kâ*), een koude kiek (*een kâ kiek*), lade (*lô*), made (*mô*), mede (*mee*), node (*noeë*), ik rijd(e) (*ik râ*), shade (*schô*), schaprade (*schaprô*), schoude (*schâ*), snede (*snee*), spade (*spô*), spreide (*sprâ*), stade (*stô*), trede (*tree*), weide (*wâ*), zijde (*zâ*).

Ook in de eerste pers. OTT die in een vroeger stadium op –e uitging valt –de weg: ik rijde > ik rijd (vgl. D. ich fahre).

Ook in het tegenwoordig deelwoord wordt (eind)-de gedeleerd: al lachende (*al lachen*); al zingende *a zingen*; al zeverende *a zieëvern*.

25. 3. 2 Weglaten van de eind-r (r-deletie), (type deur *deu*).

Op het eind van een reeks lexicaal bepaalde (overwegend) monosyllabische partikels en substantieven wordt na een lange vocaal of een centrerende diftong de r gedeleerd.

Dat is het geval in : allegaar (*allegaa*); daar (*daa*), door (*deu*), heur (*heu*), hier (*hie*), maar (*maa*), niet meer (*nemieë*), naar (*naa*), neer (*nee*), voor (*veu*); waar (*waa*), weer (*wee*); bier (*bie*), deur (*deu*), door (sul) (*doo*), foor (*foeë*); een keer (*ne kieë*), schuur (*schuu*), vloer (*vloë*), zier (*zie*) in *ni-en-zie* (geen zier).

Ook in het achtervoegsel –aar wordt de eind-r gedeleerd: Brusselaar (*Brusselêi*), perelaar (*pêirelêi*).

25. 3. 3 Het wegvallen van de doffe e [ə] (e-deletie) en van de n (n-deletie) in het [ən]-morfeem

In het [ə n]-morfeem (van de vervoeging of de meervoudsvorm) voorafgegaan door een alveolair (t, d, s, z, n, l, r) of een palataal (sj, zj) wordt de doffe e [ə] niet gerealiseerd als de cluster gevolgd wordt door een pauza (op het eind van een zin) of door een t, d, of n.

Vgl. Eten (*eetn*), vissen (*visn*), vijzen (*vaaizjn*), mannen (*mann*), wonen (*woeënn*), wallen (*waln*), padden (*parn*); wij eten nog niet (*wâiln eetn nog niet*), wij eten thuis (*wâiln eetn thaaisj*), wij eten dat niet (*wâiln eetn dat niet*).

Als die cluster voorafgegaan is door een andere medeklinker dan een alveolair bv. een labiaal (p, b, f, v, m), de palatale j, of een velair (k, ch, g, ng) dan wordt in het [ə n]-morfeem de doffe e [ə] niet weggelaten als de cluster gevolgd wordt door een pauza (op het eind van

een zin); als die cluster wordt gevolgd door een andere medeklinker dan de t, d of n wordt, in het [ə n]-morfeem de [n] weggelaten.

Vgl. *Lappen, stoefen, trâven, hémmen, stokken, lachen, zéggen, roêpen*; ze trouwen morgen - ze trâve mèrgen, ze hebben vrijaf - z'hémme konzjee; ze hebben geld - z'hémme géld; maar: z'hémmen tâid, ze trâven nog niet.

Is het morfeem –en voorafgegaan door een verbinding van een sonorant (l, r, n) + obstruent (een homorgane stemhebbende occlusief, d) dan wordt eerst de d gedeleerd en vervolgens de e.

Vgl. Ze betaalden (*ze betoiln*), worden (*wèrn*), binden (*binn*).

25. 3. 4 Weglating van de r (r-deletie) vòòr eind -d/t (type hart *hèt*)

Op het eind van een woord valt in de verbinding r + occlusieve alveolair (d/t) de r weg als die is voorafgegaan door (a) een korte vocaal, (b) een lange vocaal of (c) een tweeklank.

Dat blijkt in : (a) berd (*bèd*), hard (*hèd*), hart (*hèt*), kert (*kèt*), kort (*kùt*), pert (*pèt*), smart (*smèt*), wrat < wert (*wèt*), zwart (*zwèt*); (b) aard (*aad*), baard (*baad*), kaart (*kaat*), paart (*paat*), soort (*soot*), vaart (*vaat*), waard (*wêd*), woord (*wood*); (c) haard (*djêd*), maart (*mijêt*), paard (*pjêd*), staart (*stjêt*), oorten (*uuëtn*).

25. 3. 5 Weglating van de –r vòòr stemloze en stemhebbende alveolaire fricatieven (s/z)

Op het eind van een lettergreep of een woord valt in de verbinding -rs/-rz de -r weg als die voorafgegaan is door een korte vocaal, een lange vocaal of een tweeklank.

Vgl. Barsten (*bèstn*); borst (*bùst*); borstel (*bùstel*); gers (gras) (*gès*); gerst (*gést*); harst (*hèst*); horzel (*hùzzel*); kaars (*kjês*); koorts (*kùtsn*); kort (*kùt*); korst (*kùst*); persen (*pèsn*); perze (perzik) (*pèzze*); schors (*schùs*); storten (*stùtn*); vaars (*vjês*); vers (*vès*); vors (*vùs*); verwerzelen (*verwèzzeln*); vorst (*vùst*); (aan) weerskanten (*wêiskanten*); worst (*wùst*); wortel (*wùttel*).

25. 3. 6 Weglating van de n (n-deletie) in de eindverbinding –ns (type lichtekens, lichtekes).

Vóór s in suffix -ken en in infinieven + -s wordt de n gedeleerd.

Vgl. Mannekens (*mannekes*), lichtekens (*lichtekes*), zachteken (*zachtekes*); etens (*eetes*), grijpens (*grêpes*), wachters (*wachtes*).

25. 3. 7 Weglating van de r op de morfeemgrens vòòr –d/t (type hij leert, *hè lieët*).

Als op de morfeemgrens d/t volgt dan valt na lange klinker of tweeklank de r weg: leren (*lieërn*), hij leert (*hè lieët*); klaren (*klèirn*), het klaart op (*'t klèit op*).

FFP 26

Hiaatvullende w > v

Intervocalische d > w > v

Nog een geval van verzwakking doet zich voor wanneer de d tussen een lange vocaal en een sjwa via w als v wordt gerealiseerd.

Vgl. houden > *hâven*, schouden (met heet water spoelen) > *schâven*; schouder > *schâver*.

L.W. ook de oorspronkelijke w ging intervocalisch over in een labiodentale v; vgl. duwen > *dêven*; houwen > *hâven*; spuwen > *spêven*.

FFP 27

Wijziging van grammaticaal geslacht

27. 1 Mannelijk in het Asses, onzijdig in het AN

Aaitstél achterstel, *abatwâr* abattoir, *âbeesee* abc, *akazjoê* acajou, *achterstél* achterstel, *afstél* afstel, *album* album, *alfabet* alfabet, *anker* anker, *ardaain* arduin, *artikel* artikel, *asfalt* asfalt, *ateljee* atelier, *atnee* atheneum, *balkoen* balkon, *bassèng* bassin, *betong* beton, *biljâr* biljart, *blok* blok, *boek* boek, *bos* bos, *brevier* brevier, *bultên* bulletin, *buroo* bureau, *kadoo* cadeau, *kafee* café, *kajee* cahier, *karnaval* carnaval, *karné* carnet, *karoo* carreau, *sjapiter* chapiter, *sjassi* chassis, *clisjee* cliché, *kolli* colli, *kô^mbel* comble, *kontrefôr* contrefort, *dieëg* deeg, *défilee* defilé, *dessêr* dessert, *dijamant* diamant, *dinee* diner, *diplom* diploma, *diskoêr* discours, *doek* doek, *dommesil* domicilie, *âigendoem* eigendom, *élastik* elastiek, *éleksier* elixir, *flanèl* flanel, *floêr* floor, *gâs* gas, *gala* gala, *gazong* gazon, *zjâr* genre, *goedrong* goudron, *gram* gram, *huuërn* hoorn, *hâfvast* houvast, *zjubbelee* jubilee, *kâder* kader, *kaki* kaki, *kiloo* kilo, *loemer* lommer, *lotoo* lotto, *mèlber* marmer, *maksimom* maximum, *middel* middel, *minimom* minimum, *missaal* missaal, *momènt* moment, *nést* nest, *nuuvejaar* nieuwjaar, *nummeroo* nummer, *offer* offer, *onnerhâd* onderhoud, *ooverschot* overschot, *onzevaader* onzevader, *paspôr* paspoort, *patroëën* patroon, *persènt* percent, *pèrmi* permis, *plastik* plastic, *platoe* plateau, *pozzelâin* porselein, *register* register, *rezèrvwâr* réservoir, *ressôr* ressort, *revenu* revenu, *rosbuf* rosbief, *semèster* semester, *soevenier* souvenir, *soepée* souper, *tabloo* tableau, *tarief* tarief, *télegram* telegram, *terrèng* terrein, *teejaater* theater, *transpôr* transport, *trimèster* trimester, *trotwâr* trottoir, *vaaderons* vaderons, *verlak* verlak, *weesgegroêt* weesgegroet, *wélkom* welkom, *zand* zand, *zieër* zeer, *zink* zink.

27. 2 Vrouwelijk in het Asses, onzijdig in het AN

Bieëst beest, *fieëst* feest, *oeëg* oog, *oeër* oor, *ûlger* orgel, *sèrvjèt* servet, *uur* uur, *valies* valies, *venster* venster, *vést* vest.

27. 3 Vrouwelijk in het Asses, mannelijk in het AN

més mest.

27. 4 Onzijdig in het Asses, vrouwelijk in het AN

fabrik fabriek, *gedacht* gedachte, *koleur* kleur, *masjien* machine, *muziek* muziek, *sên* scène, *vaan* vaan, *viziet* visite.

FFP 28

Contaminatie

Onder contaminatie verstaan we het verwarren en dooreenhalen van woorden die betekenisverwant zijn; het ene woord (contamineert) steekt het andere aan, het ene woord versmelt in het andere.

De gecontamineerde (foutieve) vorm ontstaat wanneer de spreker twee verwante, nagenoeg gelijkkluidende of synonieme woorden of uitdrukkingen voor de geest zweven en hij een gedeelte van het ene met een deel van het andere verbindt. Door contaminatie van verontschuldigen en excuseren ontstaat verexcuseren; verneglijeren is ontstaan doordat verwaarlozen en negligieren in elkaar versmelten.

FFP 29

Medeklinkerwisseling

Het komt wel meer voor dat bepaalde medeklinkers gaan wisselen; dat is o.m. het geval met medeklinkers die op nagenoeg dezelfde wijze worden gerealiseerd.

Zo krijgen we wisseling van bilabialen (b en m), van bilabialen (p, b) en labiodentalen (f, v), van alveolairen (n, l; r)

b/v-of v/b-wisseling

Blik (A.N.) / vlèk (var. met verscherping *flèk*); vlak (A.N.) / blak (*plak*); yarende vrouw / baarende vrâ; vlos (A.N.) / blospapi(r); favoris (Fr.) / fabrijen; donderbaert (Mnl.) / donneryaat; bivanc (Mnl.) / bâbank; Ebrard (Assese eigenaam) / (*dê van*) Euyeraates; verbloisjtern / (Kob.) vervloisjtern.

p/f-wisseling

Pulvinus (Lat.) / flawâin; pleuritis (Lat.) / flesâin.

m/b-wisseling

Camion / kabijong; belammeren (Kil.) / belèbberd; terbentijn (Mnl.) / tèrmentâin.

m/w-wisseling

Mastèlle / wastel (Ofr.).

n/r-wisseling

Lamon (A.N.) / lamoêr; leugen (A.N.) / leugerr.

r/l-wisseling

Schaffelen / schèffern; bebbele / bèbberr.

3. Het Assese klanksysteem

A. In dit onderdeel willen we wat dieper ingaan op de elementen die tot het klanksysteem van het Asses dialect behoren.

3.1 De klinkers

3.1.1 de korte éénklinkers

	vooraan		tussenin	achteraan
	ongerond	ontrond		ontrond
gesloten	[i] vis	[y _ç] put		[u _ç] doek
half-gesloten	[ε _ç] met	[œ _ç] mutten		[ɔ _ç] zon(ne)
half-open	[ε] markt	[œ _ç] helpen	[ə] de	[ɔ _ç] stok
open	[æ] warm		[a] dak	

N.B. Tussen vierkante haakjes [] staan de klanken weergegeven in de (nauwkeurige) fonetische spelling. Voor meer details over de spelling van de fonemen zie hoofdstuk 5, Spelling.

-De gesloten, ongeronde, palatale [i]: biecht, blik (het zien), briefje, bril, dingen, engel, grendel, hengst, kin(ne), kind, knuppel, licht, lid, lint, lip, nicht, pik, pil(le), plint, prent, riempje, ring, schip, spiertje, strik, vinger, vis, vriend, winter, ziekte.¹⁾

N.B. Deze [i] wordt in Asse (en overal in Brabant) zeer gesloten uitgesproken en gaat in de richting van een korte standaardtalige –ie. Het Assese *vis* klinkt als in het standaardtalige *vies*.

-De half-gesloten, ongeronde, palatale [ε_ç]: bed(de), beeld, beetje, geld, gesp, gist, helpt, kelder, kermis, kerst, lid (vingerlid), melk, mispel, nest, rest, smid, spel, streepje, trefter (trechter), vest, wesp.

N.B. Deze [ε_ç] klinkt als in het Franse *mais* en *lait*.

-De half-open, ongeronde, palatale [ε]: barst, fles, gerst, gras, hart, kers(e), lam, mes, pen(ne), stem, stempel, wrat.

N.B. Deze [ε] klinkt als in het Franse *bec*, en *sec*.

-De open, ongeronde, palatale [æ]: arm, berg, darm, eg, ekster, heks, karretje, karper, knecht, merg, nek, peertje, slak, tak, tarwe, trechter, verf, werk, zerk.

¹ De voorbeelden zijn ontleend aan Prof. Dr. J. Taeldeman (UGent), *Ordening Morfologische Categorieën*.

-De gesloten, ontronde palatale [y_ç]: boompje, brug(ge), druppel, hemd, hoopje, kruk, kussen, mus, muurtje, put, rimpel, rug, rups, schimmel, schop (werktuig), schop (trap), schuld, stuk, zuster.

N.B. Deze [y_ç]: wordt in Asse (en overal in Brabant) zeer gesloten uitgesproken en gaat in de richting van een korte standaardtalige –uu. Het Assese *fut* klinkt als in het standaardtalige fuut.

-De half-gesloten, ontronde palatale [œ_ç]: bessem (bezem), beurs, borst, borstel, dorst, duifje, duimpje, koorts, korst, rib(be), worst, wortel.

-De half-open, ontronde palatale [œ_ç]: buikje, burgemeester, dorp, helft, orgel, schelp, vorm, vrucht, worm.

-De half-open mediale [ə]: de, een, ge, we, ze.

-De open mediale [a]: appel, balk, blad, dag, gal(le), gans, gast, glas, graf, hand, kaf, kalf, kam, kant, kast, kat, kramp, lamp, lat, man, mars, pad(de), park, plank, rand, rasp, sap, stal, stap, tang, tand, tante, tram, vat, vlag, vlam, vlas, vracht, zak, zalf, zand.

-De gesloten, ontronde velaire [u_ç]: asem, bessem, bloem, bobbel, bok, broek, damp, doek, gom, groep, jong, jongen (ww.), jongen (zn.), klok (hen), kom(me), pomp, pop, slok, soep, som(me), taart, tong.

-De half-gesloten, ontronde velaire [o_ç]: aapje, auto, blaasje, bos, donder, glaasken, God, hof, hond, knop, koffer, konijn, mond, mossel, os, pot, ronde, schaapje, slons, slot, stof, ton(ne), zonde.

-De half-open, ontronde velaire [o_ç]: bol, dochter, fornuis, hol, klok, lucht, orde, rogge, rok, sport, stok, volk, wol(le), wolf, zaagje, zolder.

3.1.2 de lange éénklinkers

	vooraan		tussenin	achteraan
	ongerond	ontrond		ontrond
gesloten	[i:] bier	[y _ç :] muur		[u _ç :] boer
half-gesloten	[e:] ezel	[ø _ç :] deur		[o _ç :] boven
halfopen	[ε:] kar	[ø _ç :] facteur		[o _ç :] kraai
open	[æ _ç :] baard		[a:] ei	

-De gesloten, ongeronde, palatale [i:]: bier, bij, brief, dief, knie, liedje, riem, riet, spiegel, spier, ziel.

-De half-gesloten, ongeronde, palatale [e:]: beet, ezel, leden, neger, pekkel, scheen, schepen, sikkkel, smeden, snede, steel, streep.

-De half-open, ongeronde, palatale [ε:]: erwt, kaars, kar, ster.

-De open, ongeronde, palatale [ǣ̥ :]: aap, baard, blaas, draad, haak, haan, haas, jaar, kaart, kwart, maag, maan, maat, paal, schaap, straat, zaag, zaal; adem, avond, dagen, daken, glazen, graven, haken, hanen, haver, kamer, klaver, magen, mazelen, nagel, navel, sabel, schapen, stapel, straten, tafel, vaten, wafel, wapen.

N.B. De open, ongeronde, palatale [ǣ̥ :] / aa (< Wgm. a (open lettergreep; zonder umlaut) in hamer, *haamer*; < Wgm. a + r + alveolair in baard, *baad*; < Wgm. â in maan, *maan*; < Wgm. ai in klaver(en), *klaavern*) behoort tot de merkwaardige klanken van het Asses; deze klank is dezelfde als het eerste component van die andere bekende Asses tweeklank, de palatale [ǣ̥ . i] aai (in pluim *plaaïm*).

-De gesloten, ontronde, palatale [ȳ̥ :]: beuk, broer, duivel, muur, ruzie, schuur.

-De half-gesloten, ontronde, palatale [ø̥̄ :]: bodem, deur, keuken, keutel, honing, leugen, meubel, molen, mug, neus, sleutel, veulen.

-De half-open, ontronde, palatale [ø̥̄ :]: boe, boeman, euh, toet, toeteren; directeur, facteur, farceur, peur (Fr.).

-De open mediale [a :]: ei, fout, geit, goud, kei, kous, mei, meisen (meid), mouw, paus, saus, schouder, zijde, fornuis.

-De gesloten, ontronde, velaire [ū̥ :]: bloes, boer, hoed, moes, ploeg, schoen, stoel, vloek, voet.

-De half-gesloten, ontronde, velaire [ō̥ :]: boog, boter, goot, hollen, hoop (espoir), kogel, kool (steen), koper, noot, oven, school, schotel, soort, toren, vogel, woord, zomer, zool, zoon.

-De half-open, ontronde, velaire [ɔ̥̄ :]: bladen, bladeren, kraai, shade, vader, zadel.

3.2 De tweeklanken

3.2.1. De sluitende tweeklanken (met –i als tweede element)

	vooraan		tussenin	achteraan
	ongerond	ontrond		ontrond
gesloten				[ū̥ . i] koei
half-gesloten				
halfopen	[ε̥̄ . i] peer			[ɔ̥̄ . i] draadje
open	[ǣ̥ . i] huis		[a . i] eis/ijs	

3.3. De medeklinkers

Het Asses heeft volgende medeklinkers:

twee lippen (bilabialen)	p	b					m	w
boventanden + onderlip (labiodentalen)			f	v				
achterkant boventanden (alveolairen)	t	d	s	z	l	r	n	
hard verhemelte (palatalen)			ʃ (sj)	ʒ (zj)				j
zacht verhemelte (velairen)	k		χ (ch)	ɣ (g)			ŋ (ng)	
stemhebbend/stemloos	stl.	sth.	stl.	sth.				
	plosieven		fricatieven		lateralen		nasaal	halfkl.

In het Asses komen geen stembandmedeklinkers voor: de –h wordt systematisch niet uitgesproken.

B. Het klanksysteem van het Asses versus dat van het Bekkerzeels, het Mollems, het Kobbegems, het Relegems en het Zelliks (dialecten van de gemeenten waarmee Asses sedert 1976 is samengevoegd).

Het Asses behoort dialectologisch tot het Brabants (een groot gebied dat de provincies Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant, inclusief het Hoofdstedelijk Gewest omvat), meer speciaal tot het Zuid-Brabants; binnen deze hoofdregio wordt het dialect van Asse gerekend tot het subgebied "Pajottenlands" een dialectengroep gesproken in het zuidwestelijke deel van Zuid-Brabant.

Vermits het Asses naast het Bekkerzeels, het Kobbegems, het Mollems, het Relegems en het Zelliks dialecten zijn die in dezelfde regio worden gesproken, zijn de onderlinge dialectverschillen niet zo groot, zeker niet op het vlak van het woordgebruik, de woordvorming en de zinsbouw. Alleen op het terrein van de klankstructuur (de fonologie) treden tussen die dialecten kleine verschillen op.

Het Asses valt meteen op door zijn palatale, zeer open en gediftongeerde realisatie van de Wgm. *û* ([æ̟ . i] /aai in *baaik*, buik; *daaif*, duif), terwijl in de andere deelgemeenten van Asse deze klank als [ɔ̟ . i] /ôï klinkt (*bôïk*, *dôïf*).

In het achtervoegsel -lijk klinkt de ij in het Asses als [ɛ] /è (*moeëlèk*, moeilijk; *meugelèk*, mogelijk); de andere deelgemeenten realiseren de klinker in deze positie als een tweeklank (*moeëlâik*, *meugelâik*).

De ij in "zijn" (ww., bz. vnw.) en "blijven" wordt in het Asses als [ɛ] /ê (blêven), in de andere deelgemeenten als [a.i] /âï" (blâiven) gerealiseerd.

Het dialect van het gehucht Asse-ter-Heide (tussen de gehuchten Asbeek en Krokegem) onderscheidt zich dan weer van alle andere dialecten van Asse doordat het alle geronde klinkers ontrondt: *pit*, put; *dee*, deur; voor een volledig overzicht van dit ontrondingsverschijnsel zie de vergelijking tussen het Asses en het D'Hâs op blz. 16-17).

In Bekkerzeel, Kobbegem, Mollem, Relegem en Zellik wordt de sch- aan het woordbegin als sk- gerealiseerd (*skâver*, schouder; *scoên*, schoen, een realisatie die in het Middelnederlands algemeen was), terwijl deze oude sk- in het Asses sch- wordt uitgesproken.

Verder onderscheidt het Asses zich ook nog van de dialecten van de deelgemeenten doordat het alleen alveolair mouilleert, terwijl in de andere deelgemeenten ook de velair k wordt gemouilleerd (vgl. baardje: *boitn* (A.), *boiken*; kwartje: *koitn* (A.), *koiken*; patatje: *pataitn* (A.), *pataiken*).

4. Foneeminventaris van het Asses

4.1 Inleidende begrippen

4.1.1 Het fonetisch schrift

In onderstaande tabel worden in een eerste kolom de Assese klanken getranscribeerd in het zgn. IPA-schrift (d.i. het schrift van de International Phonetic Association, een organisatie die internationaal heeft vastgelegd hoe de klanken met behulp van fonetische tekens worden weergegeven). Tussen vierkante haakjes staan de fonetische symbolen die de basisklanken voorstellen; met behulp van de zgn. diacritische tekens (streepjes, puntjes, haakjes en dgl.) worden varianten van die basisklanken voorgesteld.

4.1.2 Fonemen

In de tweede kolom worden tussen schuine strepen de zgn. fonemen weergegeven; dit zijn de klanken die werkelijk belangrijk zijn omdat ze een verschil in betekenis aangeven. Die belangrijke klanken kunnen we achterhalen door rijtjes van woorden (de zgn. minimale woordparen) te vormen die maar in één klank verschillen en daardoor een andere betekenis krijgen. Dat eenvoudig systeem laat ons toe een foneeminventaris van het Asses op te stellen. Laten we dat illustreren met een paar voorbeelden. Als we tussen /m/ en /s/ telkens een andere korte klinker plaatsen levert dat voor het Asses zes verschillende betekenissen op en dus zes klinkerfonemen: /mis/, /mes/, /mēs/, /mys/, /mos/, /mas/ nl. mis, mest, mes, mus, mos, masse (Fr.). Nog een andere reeks woordparen levert acht betekenissen en dus evenveel klinkerfonemen op: /kit/, /kyt/, /ket/, /kēt/, /kūt/, /kot/, /kat/ nl. quitte (Fr.) of de ontronde realisatie van “kut” in Asse-ter-Heide, kut (vrouwelijk schaamdeel), de ontronde realisatie van “kort” in Asse-ter-Heide, kerd (snede), kort, koet (sigarettenpeuk), kot (hok), kat.

De inventaris van de medeklinkerfonemen kunnen we op dezelfde wijze achterhalen: vgl. *pad*, *bad*, *vat*, *wat*, *mat*, *dat*, *zat*, *lat*, *rat*, *nat*, *kat*, *gat*.

Als we de kolom van de klinkerfonemen vergelijken met die van de klanken dan valt op dat driemaal éénzelfde foneem verwijst naar een verschillende klank: het foneem /ɛ/ verwijst naar de klank [ɛ] van “hart, hard” en de klank [æ] van “arm”; het foneem /œ/ verwijst naar de klank [œ̣] van “mutton” en de klank [œ] van “borg” terwijl het foneem /ɔ/ verwijst naar de klank [ɔ̣] van “bos” en de klank [ɔ] van “rok”. Hoewel de klanken fonetisch duidelijk van elkaar verschillen (er is nl. een verschil in openheid), is er fonologisch (de fonologie is de wetenschap die de fonemen bestudeert) geen oppositie: we kunnen geen woordparen vinden waarin de verwisseling van die klanken ook verschillende betekenissen zou opleveren. Fonetisch is dat (minimale) verschil interessant maar fonologisch is het niet relevant (en dat heeft consequenties voor de spelling want we zullen dat verschil in de spelling niet weergeven). Het fonetische verschil tussen [ɛ] en [æ] enerzijds en tussen [œ̣] en [œ] berust niet op verschillende fonemen maar wel op een andere context (medeklinkeromgeving): de opener varianten worden alleen gerealiseerd als die gevolgd worden door een gedekte liquide (l, r): vgl. [mœ̣l əm] / Mollem; [zæ̣lək] / Zellik; [wœ̣rɣən] / worgen (wurg); [mæ̣rɣən] / morgen; [œ̣rək] / ork (nurks man); [æ̣rək] / ark.

4.1.3 Lettertakens of grafemen

In de derde kolom van het overzicht staan de tekens (ook grafemen genoemd) waarmee de fonemen in onze spelling zullen worden aangegeven; er is in onze spelling voor gewaakt dat

er tussen het foneem en het letterteken een ideale relatie bestaat, nl. een zgn. één-op-één-relatie, hetgeen betekent dat elk foneem door de dezelfde letter (of combinatie van letters) wordt weergegeven.

4.2 klinkers en tweeklanken

klank	foneem	teken	
[i]	/ i /	i	ik
[ε]	/ e /	é	més (=mest)
[ε]	/ ε /	è	mès (=couteau)
[æ]	/ ε /	è	grècht
[y _ç]	/ y /	u	mus
[œ _α]	/ œ /	ù	mùtten
[œ _ç]	/ œ /	ù	ùrk (=nurks iem.)
[u _ç]	/ u /	oe	boek
[ɔ _α]	/ ɔ /	o	mol
[ɔ _ç]	/ ɔ /	o	kok
[a]	/ a /	a	zat
[ə]	/ ə /	e	de
[i:]	/ i: /	ie	ie (=hier)
[e:]	/ e: /	ee	mee
[ε:]	/ ε: /	ê	vêr
[æ _r :]	/ aa /	aa	maa (maar)
[y _ç :]	/ y: /	uu	buuk (beuk)
[ø _ç :]	/ eu /	eu	deu (deur)
[ø _r :]	/ eu /	èù	bèù (boe)
[u _ç :]	/ u: /	oê	boêr
[o _ç :]	/ o: /	oo	booven
[ɔ _ç :]	/ ɔ: /	ô	zôl (zadel)
[a:]	/ a /	â	â (ei)
[ε.i]	/ ε.i /	êi	bêiter (beter)
[æ _r .i]	/ aai /	aai	baaik (buik)
[u _ç .i]	/ oei /	oêi	vroêitn
[a.i]	/ ai /	âi	âik (eik)
[ɔ _ç .i]	/ oi /	ôi	zôi (bij zieden)
[i.ə]	/ i.ə /	ieë	ieën (een)
[u _ç .ə]	/ u.ə /	oeë	boeët (boot)
[y _ç .ə]	/ y.ə /	uuë	kuuël (kool)
[ie:] / [jε:]	/ iε. /	jê	pjêd (paard)

4.3 Medeklinkers en glijders

klank	foneem	teken
[p]	/ p /	p
[t]	/ t /	t
[k]	/ k /	k
[b]	/ b /	b
[d]	/ d /	d
[f]	/ f /	f
[s]	/ s /	s
[ʃ]	/ ʃ /	sj
[χ]	/ χ /	ch
[v]	/ v /	v
[z]	/ z /	z
[ʒ]	/ ʒ /	zj
[γ]	/ γ /	g
[l]	/ l /	l
[r]	/ r /	r
[m]	/ m /	m
[n]	/ n /	n
[ŋ]	/ ŋ /	ng
[w]	/ w /	w
[j]	/ j /	j

5. Overzicht van het vocalisme (Wgm. > Asses)

5.1 Wgm. a

5.1.1. In gesloten lettergreep

a. zonder umlaut

Wgm. a > [ɑ]	bak
Wgm. a voor -sk, -sp > [ɛ]	fles
Wgm. a voor l + d, t > [a:]	zout

b. met umlaut

Wgm. a > [ɛ̄]	leggen
Wgm. a > [ɛ]	bakker
Wgm. a + medeklinkergroep > [ɛ]	mes
Wgm. a > [i]	hengst
Wgm. a > [œ̄]	heffen

c. vòòr r + medeklinker

Wgm. a + gedeleerde r + medeklinker > [ɛ]	zwart
Wgm. a + r + alveolair > [ǣ:]	baard
Wgm. a + r + alveolair > [ie:]	maart
[je:]	paard
Wgm. a + r + alveolair/ labiaal/ velair > [æ]	tarwe
Wgm. a + dubbele r > [ɛ:]	kar

5.1.2. In open lettergreep

a. zonder umlaut

Wgm. a > [ǣ:]	aap
Wgm. a + gedeleerde d + klinker > [ɔ̄:]	lade

b. met umlaut

Wgm. a > [e:]	kegel
Wgm. a > [ɛ.i]	lepel
Wgm. a > [œ̄]	vreemd
Wgm. a > [ȳ]	hemd
Wgm. a in agi, egi > [a.i]	meid
Wgm. a in agi, egi > [ɛ.i]	gezegd

5.2 Wgm. e

5.2.1. In gesloten lettergreep

a. niet vòòr -r

Wgm. e > [ε]	geld
Wgm. e > [ε]	bel(le)
Wgm. e > [æ]	nek
Wgm. e > [œ̥]	bessem (bezem)
Wgm. e + l + labiaal > [œ̥]	schelp

b. vòðr -r

Wgm. e + r + medeklinker > [ε]	kerk
Wgm. e + gedeleerde r + medeklinker > [ε]	barst
Wgm. e + r + medeklinker > [æ]	werk
Wgm. e + gedeleerde r + medeklinker > [ε :]	dwars
Wgm. e + gedeleerde r + medeklinker > [jε :]	staart
Wgm. e + dubbele r > [ε :]	ver
wgm. e + r + labiaal/ velair > [œ̥]	sterven

5.2.2. In open lettergreep

Wgm. e > [e :]	steel
Wgm. e > [ε.i]	keel
Wgm. ega > [a.i]	zeil
Wgm. ega > [a :]	zeis(en)

5.3 Vreemde e

Vreemde e (< Fr. -el, -este) > [i.ə]	gareel
Vreemde e + n + medeklinker > [a :]	peinzen
Vreemde e + nasaal + medeklinker > [i]	prent, tent

5.4 Wgm. i

5.4.1. In gesloten lettergreep

Wgm. i > [i]	dik
Wgm. i > [ε]	smid
Wgm. i + r + i + alveolair > [ε]	Kerst(e)mis
Wgm. i + r + i + alveolair > [ε]	vers
Wgm. i + r + medeklinker > [æ]	scherp
Wgm. i + bilabiaal > [œ̥]	krib(be)
Wgm. i + r + medeklinker > [œ̥]	vormen
Wgm. i + n + medeklinker > [ø̥ :]	hun(lie)
Wgm. i + n + medeklinker > [a.i]	vijf

5.4.2. In open lettergreep

Wgm. i > [e :]	negen
------------------	-------

Wgm. i > [ε.i]	leven
Wgm. i > [i.ə]	zeel
Wgm. i > [ø:]	haar (vnw.)
Wgm. i > [a:]	gij, mij

5.5 Wgm. o

5.5.1. In gesloten lettergreep

Wgm. o > [ɔ̄]	God
Wgm. o > [ū]	hop
Wgm. o > [æ]	morgen
Wgm. o + m > [ū]	bom
Wgm. o + l + d, t > [a:]	hout
Wgm. o + gedeleerde r + medeklinker > [œ̄]	horzel
Wgm. o + r + medeklinker > [œ̄]	korf
Wgm. o + r + d, t > [ō:]	woord
Wgm. o + (vaak gedeleerde r) + d, t > [ū .ə]	poort

5.5.2. In open lettergreep

Wgm. o > [ō:]	boog
Wgm. o > [ū . ə]	smoren
Wgm. o > [ø:]	honing

5.6 Wgm. u

5.6.1. In gesloten lettergreep

Wgm. u > [ū]	donker
Wgm. u + n + alveolair > [ɔ̄]	hond
Wgm. u > [ȳ]	zon(ne)
Wgm. u + gedeleerde r + medeklinker > [ȳ]	kort
Wgm. u + r + medeklinker > [œ̄]	storm
Wgm. u + l + d, t > [a:]	schouder
Wgm. u > [ȳ]	brug(ge)
Wgm. u > [ū i]	punt
Wgm. u > [œ̄]	rus (zode)

5.6.2. In open lettergreep

Wgm. u > [ō:]	zomer
Wgm. u > [ø:]	polen
Wgm. u > [ø:]	sleutel

5.7 Wgm. â

Wgm. â > [æ̥ː]	gaan
Wgm. â > [ε.i]	haring
Wgm. â > [εː]	blaten
Wgm. â > [ø̥ː]	tranen
Wgm. â + w > [aː]	blauw
Wgm. â + w > [εː]	rauw
Wgm. â + j > [ɔ̥ː]	kraai
Wgm. â + d, t + klinker > [ɔ̥ː]	ader
Vreemde a > [aː]	kabel

5.8 Wgm. ê2

Wgm. ê2 > [iː]	brief
Wgm. ê2 > [i.ə]	fier
Wgm. ê2 > [y̥ . ə]:	leeuw
Vreemde ê > [a.i]	krijt
Vreemde ê > [aː]	zijde
Vreemde ê > [ε.i]	klaar
Vreemde ê > [εː]	treiteren
Vreemde ê > [eː]	pree

5.9 Wgm. î

Wgm. î > [a.i]	bijl
Wgm. î > [aː]	drie
Wgm. î > [ε]	-lijk
Wgm. î > [eː]	wreef
Wgm. î > [εː]	zijn
Wgm. î + r > [iː]	spier
Wgm. î + medeklinker > [iː]	ijver

5.10 Wgm. ô

Wgm. ô > [u̥ː]	bloed
Wgm. ô > [u̥]	klok (hen)
Wgm. ô > [y̥ː]	groen
Wgm. ô > [æ̥̥ . i]	ajuin
Wgm. ô > [u̥̥ . i]	wroeten
Vreemde ô > [u̥ː]	miljoen
Vreemde ô > [o̥ː]	bureau
Vreemde ô > [u̥̥ . ə]	troon

5.11 Wgm. û

Wgm. û > [æ̥ . i]	buik
Wgm. û > [ø̥ :]	meuk
Wgm. û > [ɔ̥ :]	ruig
Wgm. û + r > [y̥ :]	muur
Wgm. û > [a :]	bouwen
Wgm. û > [ε :]	duwen

5.12 Wgm. ai

Wgm. ai > [i . ə]	been
Wgm. ai > [a :]	geit
Wgm. ai > [a . i]	dreigen
Wgm. ai > [ε :]	slepen
Wgm. ai > [æ̥̥ :]	klaver
Wgm. ai > [ɔ̥ :]	schaprade

5.13 Wgm. au

Wgm. au > [u̥ . ə]	brood
Wgm. au > [y̥ . ə]	droom
Wgm. au > [y̥̥ . ə]	hozen
Wgm. au > [a :]	dauw

5.14 Wgm. eo, io

Wgm. eo, io > [i :]	bier
Wgm. eo, io > [æ̥̥ . i]	stuiven

5.15 Wgm. iu

Wgm. iu > [y̥ :]	duivel
Wgm. iu > [i :]	vier (vuur)
Wgm. iu > [æ̥̥ . i]	getuigen
Wgm. iu > [y̥̥ :]	nieuw
Wgm. iu > [a :]	rouw
Wgm. iu > [ε :]	brouwen

6. Herkomst van de Assese klinkers (Asses < Wgm.)

6.1. De korte éénklinkers

De gesloten, ongeronde, palatale [i]

< Wgm. a (met umlaut)

< Wgm. e

< Wgm. i

hengst

schrik

vis

De half-gesloten, ongeronde, palatale [ɛ]

< Wgm. a (met umlaut)

< Wgm. e

< Wgm. i

bed(de)

geld

lid, smid

De half-open, ongeronde, palatale [ε]

< Wgm. a + (medeklinkergroep) sk

< Wgm. a (gesloten lettergreep)

< Wgm. a + r + medeklinker

< Wgm. e + r + medeklinker

< Wgm. i

fles

mes

gers (gras)

gerst, -erse (achtervoegsel)

hersens

De open, ongeronde, palatale [æ]

< Wgm. a (met umlaut; gesloten lettergreep)

< Wgm. a (met latere umlaut; gesloten lettergreep)

< Wgm. a + r + medeklinker

< Wgm. e + r + medeklinker

< Wgm. e (voor andere medeklinker dan r)

< Wgm. i

< Wgm. î

< Wgm. o

gracht

bakker

darm

berg

knecht, speld(e)

werken

-lijk (achtervoegsel)

morgen

De gesloten, ongeronde, palatale [y_ç]

< Wgm. u (gesloten lettergreep)

< Wgm. i (gesloten lettergreep)

< Wgm. ô

< Wgm. û

< Wgm. au

< Wgm. iu

brug(ge)

rimpel

nus (=noes, afgeschuind)

muurtje

boompje

vuurtje

De half-gesloten, ongeronde, palatale [œ̥]

< Wgm. a (met umlaut; open lettergreep)

< Wgm. a (met umlaut; gesloten lettergreep)

< Wgm. e + r + t, d, s

< Wgm. i (gesloten lettergreep)

< Wgm. o + r + t, d, s

< Wgm. u (gesloten lettergreep)

< Wgm. u + r + t, d, s

vreemd

heffen

dorsen

hem, rib(be)

horzel

rusten

dorst

De half-open, ongeronde, palatale [œ̥]

< Wgm. a (met umlaut)	wedden
< Wgm. e + r + t, d, s	worden
< Wgm. e	helpen
< Wgm. i	vormen
< Wgm. o + r + medeklinker	orgel
< Wgm. u + r + medeklinker	storm, schelp
De open, mediale [a]	
< Wgm. a	blad

De gesloten, ontronde, velaire [u _ɨ]	
< Wgm. u (gesloten lettergreep)	stom
< Wgm. o (gesloten lettergreep)	bom
< Wgm. ô	boek
< Wgm. û	boertje

De half-gesloten, ontronde, velaire [ɔ _ɥ]	
< Wgm. o	God
< Wgm. u + n + t, d	pond
< Wgm. â	aapje

De half-open, ontronde, velaire [ɔ̄]	
< Wgm. o	hol
< Wgm. a (gesloten lettergreep)	salpeter
< Wgm. ô	boogje
< Wgm. â	jaartje
< vreemde ô	doktoorken (dokterkje)

6.2. De lange éénklinkers

De gesloten, ongeronde, palatale [i:]	
< Wgm. î	klier
< Wgm. ê2	hier
< Wgm. eo, io	bier
< Wgm. iu	dier (duur)

De half-gesloten, ongeronde, palatale [e:]	
< Wgm. i (open lettergreep)	zeven
< Wgm. e (open lettergreep)	steel
< Wgm. a (open lettergreep; met umlaut)	beek
< Wgm. î	wreef
< Wgm. â (met umlaut)	braden
< vreemde ê	pree

De half-open, gespeide, palatale [ε:]	
< Wgm. a + rr	kar
< Wgm. e + r+ alveolair	dwars
< Wgm. e + rr	ver
< Wgm. i	hij
< Wgm. â	blaten

< Wgm. ô	bloed
< Wgm. û	boer
< vreemde ô	miljoen

De half-gesloten, ontronde, velaire [o̞:]

< Wgm. o (open lettergreep)	boog
< Wgm. o + r + t, d	woord
< Wgm. u (open lettergreep)	zomer
< vreemde ô	bureau

De half-open, ontronde, velaire [ɔ̞:]

< Wgm. a (in open lettergreep) + d + klinker	vlade
< Wgm. â + j	kraai
< Wgm. â + d	ader
< Wgm. û	ruig
< Wgm. ai	schaprade

6.3 . De tweeklanken

6.3.1 De sluitende tweeklanken (met –i als tweede element)

De half-open, ongeronde, palatale [ε.i]

< Wgm. a (open lettergreep; met umlaut)	lepel
< Wgm. a in agi/egi	(hij) zegt
< Wgm. e (open lettergreep)	meel
< Wgm. i (open lettergreep)	peper
< Wgm. â (met umlaut)	haring
< vreemde ê	jenever

De open, palatale [æ̞ . i]

< Wgm. eo, io	stuiven
< Wgm. iu	getuigen
< Wgm. ô	ajuin
< Wgm. û	duim

De open, mediale [a.i]

< Wgm. a in agi/egi	meid
< Wgm. e in egi/ega	zeil
< Wgm. i (gesloten lettergreep)	vijf
< Wgm. ê2	krijt
< Wgm. î	bijl
< Wgm. au + w	eiland
< Wgm. ai	heilig

De gesloten, ontronde, velaire [u̞ . i]

< Wgm. ô	wroeten
----------	---------

De half-open, ontronde, velaire [ɔ̞ . i]

< Wgm. o (open lettergreep)	dooier
-----------------------------	--------

6.3.2 De centrerende tweeklanken (met –e als tweede element)

De gesloten, ongeronde, palatale [i.ə]

< Wgm. i (open lettergreep)	zeel
< Wgm. ê2	fier
< Wgm. ai	been
< vreemde e	kasteel

De gesloten, ontronde, palatale [y.ə]

< Wgm. ê2	leeuw
< Wgm. au	droom
< Wgm. au (met umlaut)	guizen (hozen)

De gesloten, ontronde velaire [u.ə]

< Wgm. o + r + d, t	koord
< Wgm. o + r + d, t	moord
< Wgm. o in open lettergreep	smoren
< Vreemde ô	kroon

6.3.3 De openende tweeklanken

De gesloten, ongeronde, palatale [iɛ:] / [jɛ:]

< Wgm. a + (gedeleerde) r + d,t	maart paard
< Wgm. e + (gedeleerde) r + d,t	staart

7. Spellingsysteem van het Asses dialect

7.1 De eenklanken

7.1.1 Korte eenklanken

-[ɑ] = a Ndl. dak, kat, plat.
 Asses appel, balk, blad, dag, gal(le).

L.W. Met de a bedoelen we de mediale a zoals in de Nederlandse a van dag; eigenlijk hadden we hiervoor een ander teken moeten gebruiken nl. de [ɑ] maar die letter zat niet standaard op de tekstverwerker. We menen dat de spelling a geen probleem kan zijn omdat ze geen betekenisonderscheid oplevert met de palatale a.

-[ə] = e Ndl. de, het.
 Asses ne (onbep. lidw; m.), de (bep. lidw.), ge (pers. vnw.).

-[i] = i Ndl. vies.
 Asses vis, ik, zit.

L.W. Deze [i] wordt in Asse (en overal in Brabant) zeer gesloten uitgesproken en gaat in de richting van een korte (standaardtalige)–ie; vermits we alle korte vocalen met één letterteken spellen zien we af van de ie-spelling (zoals gesuggereerd in de referentiespelling; zie 7.2)

-[ɛ̃] = é Ned. vis, pit.
 Asses *bérre* (bed), *béld* (beeld), *bétn* (beetje), *géld* (geld), *léd* (vingerlid).

L.W. Het accent aigu in het spellingteken é geeft aan dat de klank geslotener is dan è : vgl. *més* [ɛ̃] (mest, Fr. engrais) > < *mès* [ɛ] (mes, Fr. couteau); *vést* (vest, Fr. veste) > < *vèst* (verst, sup. van vers); *bést* (best, sup. van goed) > < *bèst* (barst); *bérre* (bedde) > < *bèrre* (berrie, baar); *wét* (in ge wét, ge weet) > < *wèrt* (wert, wrat). Het accent aigu op het letterteken é mag niet worden verward met het Franse letterteken é (zoals in *été*) dat een lange ee weergeeft.

-[ɛ̀] = è Ned. pet, vet.
 Asses *mèt* (markt), *hèt* (hart)

L.W. Het accent grave in het spellingteken è geeft aan dat de klank opener is dan é. Zie spellingteken é hierboven.

-[æ] = è E. bad, bag, cat.
 Asses *èrm* (arm), *dèrm* (darm), *wèrm* (warm).

L.W. de klank [ɛ̃] van “hart, hard” (*hèt*) en de klank [æ] van “arm” (*èrm*) verschillen fonetisch duidelijk van elkaar (er is nl. een verschil in openheid), maar fonologisch is er geen oppositie: we kunnen geen woordparen vinden waarin de verwisseling van die klanken ook verschillende betekenissen zou opleveren. Fonetisch is dat (minimale) verschil interessant maar fonologisch is het niet relevant en dus zullen we dat verschil in de spelling niet weergeven.

-[y̥] = u Ndl. fuut.
 Asses put.

L.W. Net als de [i] wordt in Asse (en overal in Brabant) ook de [y_ç] zeer gesloten uitgesproken en gaat in de richting van een korte (standaardtalige) –uu; vermits we alle korte vocalen met één letterteken spellen zien we ook hier af van de uu-spelling (zoals gesuggereerd in de referentiespelling; zie 7.5.1)

-[œ_ç] = ù Ndl. put.
Asses kùt (kort), vùs (vors), mùtn (mutton).

-[œ_ç] = ù E. cut, mud.
Asses wùrgen (worgen), vùrm (vorm), lùrre (lorre), hùlpen (helpen).

L.W. De [œ_ç] verschilt fonetisch duidelijk van de [œ_ç] (er is nl. een verschil in openheid). Het fonetische verschil tussen [œ_ç] en [œ_ç] berust niet op verschillende fonemen maar wel op een andere context (medeklinkeromgeving): de opener varianten worden alleen gerealiseerd als die gevolgd worden door een gedekte liquide (l, r): vgl. [mœ_ç ləm] / Mollem; [w œ_ç rʏən] / worgen (wurgens); [œ_ç rək] / ork (nurks man). Fonologisch is dat (minimale) verschil niet relevant en dus zullen we het in de spelling niet weergeven.

-[u_ç] = oe Ndl. boek.
Asses doek, broek, sloek (slok).

L.W. De gesloten, ontronde velaire [u_ç] is de enige korte klank die in ons systeem met twee lettertekens wordt gespeld; hij is de korte tegenhanger van de lange oê [u_ç :].

-[ɔ_ç] = o Ndl. som, zonde.
Asses zonne (zon, zonde).

-[ɔ_ç] = o Ndl. bol, stok, zolder.
Asses bol, stok, zoller.

L.W. Tussen [ɔ_ç] en [ɔ_ç] is er een minimaal fonetisch verschil (van graad van openheid); vermits het verschil fonologisch niet relevant is wordt er in de spelling ook geen onderscheid tussen gemaakt.

7.1.2 De lange éénklanken

-[a:] = â Fr. grâve, pâte.
Asses â (ei), fât (fout), gât (geit), gâd (goud), schâver (schouder).

-[i:] = ie Ndl. spier, zier, kier.
Asses bie (bij), brief, dief, knie, lieken (liedje).

-[e:] = ee Ndl. veel, leven, ezel, keel.
Asses neeger (neger), eezel (ezel), zeeker (zekeer).

-[ε:] = ê Fr. faible, laine.
Asses êt (erwt), kês (kaars), kêr (kar), stêr (ster).

-[œ_ç .] = aa Ndl. aap, haak, haan, haas, paal.

Asses aasoem (asem), aaved (avond), daagen (dagen) , graaven (graven).

- [y_ç:] uu Ndl. guur, zuur.
Asses buuk (beuk), bruur (broer), duuvel (duivel), ruuze (ruzie).
- [ø_ç:] eu Ndl. deur, geur, sleur.
Asses beum (bodem) , heunink (honing), meuln (molen), sleuter (sleutel).
- [ø_ç:] èù Fr. facteur, directeur.
Asses faktèùr (facteur, Fr.), direktèùr (directeur, Fr.) pèùr (peur, Fr.), bèù (boe),
èù (euh), tèùtern (toeteren).
- [u_ç:] oê Ndl. boer, soer, snoer.
Asses boêr (boer), schoên (schoen), voêt (voet).
L.W. De oê is de lange tegenhanger van de korte oe.
- [o_ç:] oo Ndl. voor, boter.
Asses booter (boter), hoop (espoir), ooven (oven), wood (woord).
- [ɔ_ç:] ô Eng. law, straw, crawl.
Asses blôrn (bladen), krô (kraai), vôr (vader), zôl (zadel).

7.2 De tweeklanken

7.2.1 De tweeklanken met [i] als tweede element (sluitende tweeklanken)

- [ε.i] êi Ndl. mei, rein, keizer.
Asses bêir (beer, ursus Lat., ours Fr.), hêirink (haring), kêis (kaas), rêiger
(regen), schêiper (schaper), wêik (week).
- [æ_ç.i] aai De [æ_ç.] zoals in Asses waater (water) + [i]
Asses baaik (buik), daaif (duif), haaisj (huis), raait (ruit), aail (uil).
- [a.i] âi D. Eis, Blei; Fr. â in grâve + [i].
Asses bâitel (beitel), blâik (bleekweide), âik (eik), pâip (pijp), râisj (rijst), trâin
(trein), zâil (zeil).
- [u_ç.i] oêi Ndl. boei, vloeï.
Asses koêi (koei), hoêiken (hoedje).
Komt de i tussen klinkers te staan dan spellen we die als j hoêjes (hoedens),
moêjer (moeier).
- [ɔ_ç.i] ôi E. boy.
Asses blôiken (blaadje), zôiken (zaadje).

7.2.2 De tweeklanken met [ə] als tweede element (centrerende tweeklanken))

- [i.ə] ieë E. beer, dear.
Asses bieën (been), bieër (beer, varken), ieëmer (emmer), lieër (leer, ladder), zieëm (zoom).
- [y. ə] uuë Ndl. ruw (lange u)- + doffe e.
huuërn (hoorn), kuuël (kool, groente), ruuëster (rooster), zuuëm (zoom).
- [u. ə] oeë De oe in boer + doffe e.
Asses boeëm (boom), hoeë (hooi), oeëg (oog), poeët (poot), stroeë (stro), vloeë (vlo).

7.2.3 De tweeklank met [ε:] als tweede element (openende of stijgende tweeklank)

- [iε:] iê Ndl. ie (van riet) + [ε:] van faible (Fr.).
Asses (na de bilabiale nasaal (m)): mijêt (maart), merel (mijêrlong).
- [jε:] jê Ndl. j + [ε:] van faible (Fr.).
Asses (in de anlaut en voor een oorspronkelijke -r): jêr (aarde), kjês (kaars), pjêd (paard), stjêt (staart), vjês (vaars).

7.3 Medeklinkers

- [ŋ] ng Ndl. zang, ding, wang.
Asses gidong (fietsstuur), bassèng (bassin Fr.), terrèng (terrain Fr.).
- [ʒ] zj Ndl. genre.
Asses zjuwieël (juweel), zjuusj (juge Fr.).

7.4. Algemene spellingregels

7.4.1 In de regel is afgezien van het noteren van de assimilatie. Wij noteren dus de -m in onbeleefd (*oembelêïfd*) niet en schrijven *oenbelêïfd*; de -n wordt vóór een -b trouwens altijd als -m uitgesproken.

7.4.2 De verstemlozing aan het eind van een woord wordt evenmin gespeld. “Woord” en “paard” worden dus niet als *woot* en *pjêt* maar als *wood* en *pjêd* gespeld; in de standaardtaal spreken we dergelijke gevallen automatisch verstemloosd uit.

7.4.3 In de regel worden alleen klanken gespeld die men werkelijk hoort. Toch hebben we gemeend, om redenen van leesbaarheid en herkenbaarheid, op deze regel een aantal uitzonderingen te moeten maken:

7.4.3.1 Hoewel het Asses, zoals alle Brabantse dialecten, geen foneem h- heeft, hebben we die h overal gespeld; de h is o.i. een onderliggend foneem dat in het taalbewustzijn leeft. De belangrijkste reden is evenwel dat de spelling van de h- de leesbaarheid en de herkenbaarheid van het woord zeker ten goede komt. Bovendien voorkomt de h-spelling dat gelijkklinkende woorden (homofonen) op dezelfde wijze worden gespeld zoals of/hof, oog/hoog, oor/hoor, uilen/huilen, *gat/g'ad* (gehad).

7.4.3.2 Als het en-morfeem in infinitieven, voltooide deelwoorden en meervouden van substantieven als [ə] wordt gerealiseerd wordt de uitgang –en toch geschreven: *Stinken* lèk *rot àrn*. ‘*k Bèn aadeg gewürren* van de zieër. *De kiekeren* léggen *gin àrn nemieë(r)*.

Wordt het en-morfeem in dezelfde woordvormen als [n] gerealiseerd (vóór een klinker, een –t , een –d of een –n, of op het einde van een woord of bij een pausa) dan wordt enkel –n geschreven. *A(l)sge dâne ziet, hërre geetn* èn gedroenken! *De kiekeren* léggen *gin àrn nemieë(r)*.

7.4.3.3 Een aantal kleine woorden worden voluit geschreven: het onbepaald lidwoord *een*, het voegwoord *dat*, het bezittelijk voornaamwoord *zèn* (zijn), het bijwoord *dèn* (dan), het voorzetsel *mét* (met) dat *méj* wordt gespeld vóór een klinker.

7.4.3.4 De niet uitgesproken eind-r van een aantal éénlettergrepige worden wordt toch gespeld zij het tussen twee haakjes: *vie(r)*, *veu(r)*, *heu(r)*, *deu(r)*. Ook de niet uitgesproken l in “als” en “altijd” wordt tussen twee haakjes gespeld: *a(l)s*, *è(l)têd*.

7.4.4 De moullering (die in het Asses regressief is) is herkenbaar aan de (ingevoegde) i voorafgegaan door een korte klinker (altijd met één teken gespeld, met uitzondering van de korte oe die met twee lettertekens wordt gespeld): *paït* (vader), *maït* (moeder), *painsj* (pens), *boïtn* (botje), *poeïtn* (poortje), *geloeïd* (gelood). Is die (ver)korte klinker de i zelf dan wordt de moullering aangegeven met een gesubscribeerde (lager geplaatste) j die volgt op de medeklinkergroep: *intnj* (eentje), *bintnj* (beentje), *stintnj* (steentje).

7.4.5 De nasalisering wordt weergegeven door superscript van de –n: *frêⁿ* (rem), *kabâⁿ* (caban Fr.), *bôⁿ* (bon Fr.).

7.4.6 Een medeklinker die de lettergreep sluit (waarop vaak de klemtoon ligt) wordt verdubbeld vóór een doffe e: *pakken*, *patatten*, *lappen*, *sjokkelat*, *brakkeniern*. Na [oe] geldt de verdubbelingsregel niet: *koeme* (kom), *loemer* (lommer).

Ook de j en de v worden verdubbeld vóór een doffe e: *zojjen* (zieden), *benéjjen* (beneden), *sèvves* (seffens).

De verdubbelingsregel geldt niet voor Franse leenwoorden waarin evenveel medeklinkers worden gespeld als in het Franse leenwoord voorkomen: *affisj*, *affront*, *arranzjeern*, *életrik*, *sjokolat*, *brakoniern*.

7.4.7 De uitgang van de derde persoon O.T.T. en van de tweede persoon O.V.T wordt gespeld zoals in de standaardtaal: *Hè raidt* naar haaisj. *Zjuuêzeken* schudt *zèn bérreken aait!* *G’haidt* dat moetn hoeërn.

7.5 De spelling versus de referentiespelling voor de Brabantse dialecten.

Het gehanteerde spellingsysteem wijkt op een aantal punten af van de zgn. referentiespelling die voor een paar jaar is tot stand gekomen en waaraan wij onze medewerking hebben verleend. Vermits deze spelling niet was bedoeld als een eenheidsspelling die ieder auteur verplicht diende over te nemen hebben we ons eigen systeem (dat trouwens in hoge mate rekening heeft gehouden met de desiderata van de plaatselijke leesgroep) niet overboord gegoooid. We wensen de belangrijkste punten op te sommen waarop onze spelling afwijkt van die referentiespelling.

7.5.1. de klinkers

	vooraan				tussenin		achteraan	
	kort	lang	kort	lang	kort	lang	kort	lang
gesloten	ie > i	iê > ie	uu > u	uû > uu			oe	oê
half-gesloten	i > é	ee	u > ù	eu			ó > o	oo
half-open	é > è	ê	ù	èù	e		o	ô
open	è	èè > aa			á > a	â		

L.W. Het letterteken vóór > stemt overeen met de referentiespelling; het letterteken na > wordt gebruikt in ons spellingsysteem. Het ontbreken van het > -teken wijst op overeenkomst tussen referentiespelling en het Assese spellingsysteem.

7.5.2. De verschillen tussen de referentiespelling en het Asses spellingsysteem m.b.t. de algemene spellingregels zijn terug te vinden onder 7.4

8. Lijst van de geraadpleegde werken

R. BELEMANS c.s. Hoe schrijf ik mijn dialect? Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten. Acco, Leuven/Amersfoort 1999.

R. BELEMANS en J. GOOSSENS Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III. Inleiding en klankgeografie, Van Gorcum 2000.

H. J. CLAEYS Vlaams Dialectenwoordenboek. Artus uitgevers 2001.

E. EYLENBOSCH Woordgeografische studies in verband met de taal van het landbouwbedrijf in West-Brabant en aangrenzend Oost-Vlaanderen. K.C.T.D, Symons, Leuven 1962.

L. KEYMEULEN De mouillering in de Westbrabantse dialecten. Conditionering, implicaties, verspreiding en historische situering. Doctoraal Proefschrift RUGent 1999.

KILIAAN Etymologicum Facsimili uitgave Familia et Patria, Handzame 1974.

J. LINDEMANS Toponymie van Asse. Onomastica Neerlandica, Standaard Boekhandel 1952.

J.L. PAUWELS Het dialect van Aarschot en omstreken. Twee delen (Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands V, 1 en 2; 1958).

L. PLETINCKX Op z'n Asses. Bouwstoffen voor een woordenboek van het dialect van Asse Delen 1 (1985), 2 (1985), 3 (1985), 4 (1985), 5 (1987), 6 (1990), 7 (1991), 8 (1992), 9 (1992), 10 (1994), 11 (1995), 12 (onuitgegeven) Ascaniabibliotheek nrs. 38, 39, 41, 42, 43, 52, 54, 57, 59, 61, 65. Drukkerij Van Geertruyen, De Asschenaar, Asse.

J. TAELEMAN De vocaalstructuur van de "Oostvlaamse" dialecten. Een poging tot historische en geografische situering in het Zuidnederlandse dialektlandschap. Amsterdam 1978 (Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, nr. 51) 1978.

J. TAELEMAN Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten. Een inventariserend overzicht in: M. Devos, H. Ryckeboer 48-121, 1979.

M. TROMMELEN – W. ZONNEVELD Inleiding tot de generatieve fonologie. Dick Coutinho Muiderberg 1979.

L. VAN DURME Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta. Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde Gent 1996.

J. VAN KEYMEULEN Een handleiding voor de amateurlexicograaf. Hoe schrijf ik een dialectwoordenboek? Vakgroep Nederlandse Taalkunde. Woordenboek van de Vlaamse Dialecten Universiteit Gent Blandijnberg 2 9000 Gent 1995.

A. VAN LOEY Schönfelds historische grammatica van het Nederlands. Klankleer, vormleer, woordvorming. Zutphen, achtste druk, 1970.

P.A.F. van VEEN Etymologisch Woordenboek. De herkomst van onze woorden. Van Dale Lexicografie Utrecht / Antwerpen 1990.

E. VERWIJS en J. VERDAM Middelnederlands Woordenboek 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. Fotomechanische herdruk 1969.

A.A. WEIJNEN Etymologisch Dialectwoordenboek. Van Gorcum 1996.

WOORDENBOEK DER NEDERLANDSCHE TAAL Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie, Leiden 1863-1998.

9. Verklaring van vaktermen

gebruikt in de inleiding en in het woordenboek.

Adjectief: bijvoeglijk naamwoord.

Analogie: naar analogie van, naar het voorbeeld van.

Alveolair: klank gevormd door afsluiting van de luchtstroom door de tongpunt die de alveoli (de tandkassen) raakt. In sommige handleidingen worden alveolairen ook dentalen genoemd. De t, d, s, z, l, r, n zijn alveolairen.

Anlaut: beginklank van een woord.

Apocope: het weglaten van een klank aan het einde van een woord.

Assimilatie: gehele of gedeeltelijke versmelting van twee of meer medeklinkers die aan mekaar grenzen. Bv. *gers* (gras) > *gès*.

Auslaut: laatste klank van een woord.

Bilabiaal: medeklinker gevormd met beide lippen. De m, b, p zijn bilabialen.

Centrerend: gezegd van tweeklank waarvan het tweede element mediaal is (nl. tussenin gerealiseerd). De [i.ə] (been), [y. ə] (hoorn), [u. ə] (boom) zijn centrerende tweeklanken.

Cluster: groep van medeklinkers. De *-rkt* in *markt* is een cluster.

Collectief: verzamelwoord.

Comparatief: vergrotende trap.

Consonant: medeklinker.

Consonantisme: medeklinkersbestand.

Contaminatie: een (fout) woord waarin elementen van twee verschillende woorden zitten. Bv. *verèkskuzeern* < *ver* (< *verontschuldigen*) + *excuseren*.

Datief: derde naamval.

Deletie: het wegvallen (het deleren) van een klank. De syncope is een geval van deletie.

Diacritisch teken: teken (bv. het streepje, het puntje, het haakje) om de uitspraak precies te kunnen weergeven.

Diftong: tweeklank.

Diftongering: de ontwikkeling van een diftong uit een monoftong.

Diminutief: verkleinvorm van een zelfstandig naamwoord.

Dissimilatie: het ongelijk worden van twee gelijke medeklinkers in een woord: *klepel* wordt *klêiper*.

Enclise: aanhechting van een onbeklemtoond woordje aan een voorafgaand woord bv. *ja zij, jaa's*; *neen het, nieët*; *ik weet het > ik weent*.

Epenthesis: het invoegen van een medeklinker midden in een woord. Bv. *Fernâin* < *venijn*.

Etymologie: wetenschap die de herkomst van een woord bestudeert.

Figuurlijk: niet letterlijk.

Flexie: vervoeging van werkwoorden en verbuiging van bv. zelfstandige naamwoorden.

Foneem: kleinste klankeenheid die een betekenisonderscheidende functie heeft; een foneem is werkelijk belangrijk omdat hij een verschil in betekenis aangeeft. Als we tussen /m/ en /s/ telkens een andere korte klinker plaatsen levert dat voor het Asses zes verschillende betekenissen op en dus zes klinkerfonemen: /mis/, /mes/, /mɛs/, /mys/, /mos/, /mas/ nl. *mis*, *mest*, *mes*, *mus*, *mos*, *masse* (Fr.).

Fonologie: wetenschap die de fonemen bestudeert.

Frequentatief: werkwoord dat een herhaling uitdrukt.

Fricatief: medeklinker gerealiseerd doordat de tong de luchtstroom hindert; de f, v, s, z, sj, zj, ch, g zijn fricatieven.

Gallicisme: wending die naar het Frans is gevormd of die letterlijk uit het Frans is vertaald en daardoor in strijd is met het Nederlands taaleigen.

Gedekt: wordt gezegd van een medeklinker die door een andere medeklinker (of een groep van medeklinkers) wordt gevolgd.

Geminatie: verlenging van medeklinker. Vgl. karre (Mnl.) > kar.

Genus: woordgeslacht.

Gerond: gezegd van klinker die met stulping van de lippen wordt gerealiseerd.

Gesloten: gezegd van klinker die met minimale geopende mond wordt gerealiseerd.

Glijder: overgangsklank ingeschoven tussen twee klinkers. De w en j zijn glijders. Vgl. Theater (D.), théâtre (Fr.) worden uitgesproken zonder glijder maar in het A.N. theater wordt een j ingeschoven. Vgl. cacao > *kakajoo*.

Infinitief: noemvorm.

Insertie: invoeging van een klank. In *bijjen* (bieden) wordt de d gedeleerd en treedt insertie van de j op.

Intervocalisch: tussen twee klinkers.

Label: aanduiding na het kopwoord i.v.m. het spraakkunstig geslacht, de taalkring, de bronvermelding enz...

Labiaal: medeklinker die met behulp van de twee lippen wordt gerealiseerd. De f, v zijn labiodentalen.

Labiodentaal: medeklinker die wordt gerealiseerd met behulp van onderlip en boventanden.

Leenvertaling: letterlijke vertaling (uit het Frans).

Lemma: trefwoord.

Liquide: vloeiklank. De l en r zijn liquiden.

Mediaal: klank die middenin de mond wordt gerealiseerd.

Metanalyse: vorming waarbij woorden worden verbonden in andere bestanddelen dan die waaruit ze werkelijk zijn samengesteld: bv. *ne nêif* < nen heef; *e noot* < een oord.

Metathesis: het verspringen van plaats van een medeklinker. Bv. *Orgel* > *ùlger*.

Monoftong: éénklank.

Morfeem: kleinste vormelement van een taal met een spraakkunstige functie. Bv. het element –en van noemvormen.

Mouillering: de ontwikkeling van een medeklinker tot een klank die vooraan in de mond wordt uitgesproken waardoor men een j hoort meeklinken: *puist* > *poisjt*; *mandeken* > *mainneken*.

Nasaal: medeklinker gerealiseerd door de luchtstroom via de neus (en niet via de mond) te laten ontsnappen.

Nasalisering: klinkerverandering waarbij de klinker wordt gerealiseerd door de luchtstroom niet via de mond maar door de neus te laten ontsnappen. Bv. *bon* (Fr.).

Occlusief: medeklinker gerealiseerd doordat de luchtstroom eerst wordt afgesloten en dan met een lichte plof weer wordt doorgelaten. De p, b, t, d, k zijn occlusieven.

Ongerond: gezegd van klinker die met met gespreide lipstand wordt gerealiseerd.

Ontronding: het met gespreide lipstand realiseren van klinkers die met stulping van de lippen worden gerealiseerd. Ontronding heeft in onze streek plaats in een gebiedje ten oosten van de Dender (bv. in Asse-ter-Heide, Mazenzele, Opwijk) waar *deur* als *dee*, en *put* als *pit* wordt gerealiseerd. .

Open: gezegd van klinker die met maximale openheid van de mond wordt gerealiseerd.

Openend: gezegd van tweeklanken met met [ε :] als tweede element (bv. in *kaars*, *kjê*s; *staart*, *stjêt*).

Palataal: gezegd van een klank die ter hoogte van het palatum (het harde verhemelte) wordt gerealiseerd. De sj, zj en j zijn palatalen.

Palatalisatie: het vooraan in de mond uitspreken van klinker die oorspronkelijk achteraan in de mond wordt gerealiseerd. Bv. a (*tap*) > è (*tèppen*); o (wortel) > ù (*wùttel*).

Paragoge: toevoeging van een klank aan het eind van een woord. Oorlog > *oorlogt*; genoeg > *genoegt*.

Pleonasme: het gebruik van meer woorden dan nodig om een begrip uit te drukken. Bv. poelier > *kiekerepoelier*.

Predicatief: van bijvoeglijk naamwoord gebruikt als predicaat, nl. als bepaling van gesteldheid.

Prefix: voorvoegsel. Bv. ge-, be-, ont-.

Proclise: aanhechting van een onbeklemtoond woord (bv. een lidwoord) aan een volgend woord waardoor het wordt vervormd. Bv. De straat > d' straat (uitgesproken als 't straat).

Procope: het weglaten van een klank bij het begin van een woord. Bv. door procope van de j wordt juffrouw > *uffra*.

Rekking: het lang worden van een oorspronkelijk korte klinker.

Schwa: doffe e.

Sluiting: het met minimaal geopende mond realiseren van klanken die normaal met half-geopende mond wordt gerealiseerd. Bv. de e (hengst) > i (*hingst*); o (slok) > oe (*sloek*).

Stemhebbend: gezegd van een klank waarbij de stembanden aan het trillen worden gebracht. Stemhebbend zijn de v, z, zj, g, b, d, m, n, ng, l, r, j en w.

Stemloos: gezegd van een klank die wordt gerealiseerd zonder dat de stembanden aan het trillen worden gebracht. Alle medeklinkers in het letterwoord 't fokschap zijn stemloos.

Suffix: achtervoegsel. Bv. -lijk, -ig.

Syncope: uitstoting van een medeklinker in het midden van een woord. Bv. ader > *ôr*, vader > *vôr*.

Tautologie: herhaling van een zelfde denkbeeld met een andere uitdrukking. Bv. In *floitteshât* is hout tautologisch; fluyte heeft bij Kil. de betekenis 'jong houtgewas'].

Tenuis: stemloze plofklank. P, t, k zijn tenues.

Umlaut: fonologisch proces waarbij een onbeklemtoonde klank (de umlautsfactor genoemd) in een volgende lettergreep de voorafgaande beklemtoonde klinker beïnvloedt; onder invloed van een i uit een volgende lettergreep wordt een mediale (een a) of velaire klinker (een oe, oo) door een palatale klinker (een ee, uu) vervangen. Bv. slotel (Mnl.) > *sleuter*; haring > *hêirink*; spoelen > *spuuln*.

Velair: klinker die achteraan in de mond wordt gerealiseerd.

Velarisering: als een alveolair (een n bv.) achteraan in de mond wordt gerealiseerd reedt velarisering op (bv. n in prison (Fr.) > [ŋ] *prizong*).

Verkorting: fonologisch proces waarbij oorspronkelijk lange klinkers kort worden. Bv. *preeken* > *hè prékt*.

Verscherping: de verstemlozing van stemhebbende medeklinkers. Bv. b > p; v > f, d > t; g > ch.

Verwijding: het opener realiseren van een gesloten of halfgesloten vocaal. Bv. borst > *bùst*; tarwe > *tèrf*.

Vocaal: klinker.

Vocalisme: vocalenbestand.

Volksetymologie: spelling en uitspraak van een moeilijk (vreemd) woord gebaseerd op een foute afleiding onder invloed van een vertrouwd woord. Bv. tantist < dentiste (Fr.) onder invloed van tand.

West-Germaans: de gemeenschappelijke voorfase van de vier moderne Germaanse talen, het Engels, het Fries, het Nederlands en het Duits.

10. Gebruikte afkortingen

afl.	afleiding
Belg. - Fr.	Belgisch-Frans
ben.	benaming
bep.	bepaling
bet.	betekenis
bezit.	bezittelijk
bijn.	bijnaam
bn.	bijvoeglijk naamwoord
Brab.	Brabants
bw.	bijwoord
D.	Duits
dakl.	daklegger
deelw.	deelwoord
denigr.	denigrerend
dim.	diminutief
duivensp.	duivensport
E.	Engels
EDV	Elvire De Vits
eig.	eigenlijk
elektr.	elektrotechniek
enk.	enkelvoud
enz.	enzovoort
erot.	erotisch
euf.	eufemisme
FFP	fonetische en fonologische processen
FG	Frans Goossens
fietsenm.	fietsenmaker
fig.	figuurlijk
Fr.	Frans
freq.	frequentatief
gal.	gallicistisch
gen.	genitief
geringsch.	geringschattend
germ.	germanisme
gew.	gewestelijk
gez.	gezegde
godsd.	godsdienst
hopt.	hopteelt
hum.	humoristisch
iter.	iteratief
i.t.t.	in tegenstelling tot
iem.	iemand
iron.	ironisch
kaartsp.	kaartspel
Kil.	Kiliaen
kindersp.	kinderspel
kindert.	kindertaal
klanknab.	klankbootsing

kleerm.	kleermaker
knickersp.	knickerspel
Kob.	Kobbegem
KP	Karel Pletinckx
landb.	landbouw
Lat.	Latijn
lidw.	lidwoord
LL	Laurent Leeman (Dr.)
LVDS	Liset van der Steen
m.	mannelijk
mandenm.	mandenmaker
mech.	mechanica
meetsch.	meetschieting
meton.	metonymisch
mets.	metselaar
Mhd.	Middelhoogduits
mil.	militair
Mnl.	Middelnederlands
MP	Miel Pletinckx
mv.	meervoud
nevenv.	nevenvorm
nl.	namelijk
o.	ook
o.	onzijdig
obs.	obsceen
off.	officieel
Ofr.	Oud-Frans
onbep.	onbepaald
onderwerpsv.	onderwerpsvorm
ong.	ongunstig
onoverg.	onovergankelijk
onregelm.	onregelmatig (van ww., sterk en gemengd)
oorspr.	oorspronkelijk
overg.	overgankelijk
pers.	persoon
pleon.	pleonastisch
pln.	plaatsnaam
Po.	Pools
PF	Pierre Fontaine
praet.	praeteritum
pred.	predicatief
pregn.	pregnant
regelm.	regelmatig (van ww., zwak)
samenspr.	samenspraak
samentr.	samentrekking
sch.	scheidbaar
scheldn.	scheldnaam
scherts.	schertsend
schoenm.	schoenmaker

schrijnw.	schrijnwerker
seks.	seksleven
spr.	spreekwoord
stud.	student
subonregelm.	substantivering
taut.	tautologie
telw.	telwoord
tgov.	tegenover
tgst.	tegenstelling
timmerm.	timmerman
toep.	toepassing
tw.	tussenwerpsel
uitbr.	uitbreiding (bij -)
uitdr.	uitdrukking
v.	vrouwelijk
v.d.	voltooid deelwoord
vand.	vandaar
var.	variant
verb.	verbinding
verhasp.	verhaspeling
vero.	verouderd
verw.	verwant
vgl.	vergelijking
VI.	Vlaams
vnw.	voornaamwoord
voc.	vocalisme
voetb.	voetbal
volksetym.	volksetymologisch
volksgeneesk.	volksgeneeskunde
volksweerk.	volksweerkunde
volkswijsh.	volkswijsheid
voorwerpsv.	voorwerpsvorm
vz.	voorzetsel
Wa.	Waals
wagenm.	wagenmaker
wederk.	wederkerend
Wgm.	West-Germaans
wipsch.	wipschutter
ww.	werkwoord
z.	zie
z.o.	zie ook
zeispr.	zeispreuk
zn.	zelfstandig naamwoord